

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

AIRA BRUNEVIČIŪTĖ

PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ SEMANTIKA
JURGOS IVANAUSKAITĖS ROMANE „RAGANA IR LIETUS“

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių kalbotyra (Valstybinis kodas 61204H122)

Darbo vadovas _____
(parašas)

(Darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslinis pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas, 2007

TURINYS

PRATARMĖ	3
ĮVADAS	5
1. SEMANTINĖ PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ ANALIZĖ	11
1.1. Percipiento [Pcp] funkcijos samprata.....	11
1.2. Kontentyvo [Con] funkcijos samprata	11
1.3. Moduso [Mod] funkcijos samprata	12
1.4. Percepcijos veiksmažodžių klasifikacija ir SemVS	13
2. SINTAKSINIO PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ VALENTINGUMO ANALIZĖ	26
2.1. Percepcijos veiksmažodžių numatomų aktantų sintaksinė realizacija	26
3. LEKSINIO PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ VALENTINGUMO ANALIZĖ	33
3.1. Percepcijos veiksmažodžių numatomų aktantų leksinė realizacija.....	33
IŠVADOS.....	41
ZUSAMMENFASSUNG.....	43
LITERATŪRA.....	44
SUTRUMPINIMAI.....	46
PRIEDAS	47

PRATARMĖ

Šio magistro darbo **tyrimo objektas** yra percepcijos veiksmažodžių, vartojamų Jurgos Ivanauskaitės romane „Ragana ir lietus“, semantika. Darbe veiksmažodžiai analizuojami funkcinio aspektu — nuo reikšmės einant prie formos (priešingai nei *Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 1997), kur pradedama nuo formos ir einama reikšmės link). Išeities tašku imamas percepcijos veiksmažodžių semantinis, sintaksinis ir leksinis valentingumas, pagal kurį veiksmažodžiai klasifikuojami į tam tikrus semantinius tipus.

Darbo tikslas — išanalizuoti percepcijos veiksmažodžių valentingumą ir nustatyti, ar juo vadovaujantis galima vieno semantinio tipo — percepcijos — veiksmažodžius suklasifikuoti į smulkesnes semantines grupes. Kitaip sakant, darbe siekiama nustatyti, ar percepcijos veiksmažodžiai turi tarpusavio reikšmės skirtumų, lemiančių jų skirtingas funkcijas sakinyje. Tokia veiksmažodžių semantinė analizė tiksliau parodo semantinius jų požymius, atskleidžia skirtingus semantinius tipus, kurie numato atskiras semantines funkcijas.

Uždaviniai:

- 1) percepcijos veiksmažodžius, vartojamus J. Ivanauskaitės romane, suskirstyti į semantines grupes, remiantis jų semantišku, sintaksiniu ir leksiniu valentingumu;
- 2) nurodyti, kokias semantines funkcijas suponuoja kiekviena šių veiksmažodžių semantinė grupė;
- 3) aptarti aktantų, kuriuos numato percepcijos veiksmažodžiai, sintaksines ir leksines realizacijas, t. y. išsiaiškinti, kokiomis gramatinėmis žodžių formomis jie gali būti realizuojami sakinyje, ir nurodyti, kokios reikšmės leksemoms priklauso; nustatyti percepcijos veiksmažodžių sintaksinio ir leksinio valentingumo struktūras.

Darbo medžiaga. Medžiaga rinkta iš Jurgos Ivanauskaitės romano „Ragana ir lietus“ (Ivanauskaitė, J. 2002). Iš viso surinkta apie 120 skirtingų percepcijos veiksmažodžių pavyzdžių, iš kurių tik dalis panaudota pačiame magistro darbo tekste.

Tyrimo metodai. Darbe remiamasi sintaksinės semantikos metodais: predikatinė ir komponentinė analizė. Predikatinės analizės metodu nustatoma, ar loginės semantikos lygmenyje predikatas (percepcijos veiksmažodis) lemia argumentų su numatyta semantine funkcija. Komponentinės analizės metodu ištiriami semantiniai predikato ir argumentų požymiai, kurie lemia jų jungimosi galimybes, nustatoma, kokios reikšmės percepcijos veiksmažodžiai suponuoja atskiras semantines funkcijas.

Temos aktualumas, naujumas. Lietuvių kalbotyroje percepcijos veiksmažodžių semantika atskirai dar nėra tyrinėta. Be to, nenagrinėti ir jų semantiniai tipai, numatantys skirtingus semantinių

funkcijų rinkinius. Įvairių autorių darbuose daugiausia tiriamas visų veiksmažodžių valentingumas apskritai. Taigi šio darbo objektas ir jame atliekamas tyrimas yra iš dalies nauji, todėl svarbūs kalbotyros mokslui.

Darbo struktūra. Darbą sudaro pratarinė, įvadas, trys dalys, išvados, santrauka vokiečių kalba, literatūros sąrašas, sutrumpinimų sąrašas, priedas. Pratarinėje apibrėžiama darbo tema, nurodomi darbo tikslas ir uždaviniai, tyrimo metodai, darbo aktualumas ir naujumas, apibūdinama darbo empirinė medžiaga. Įvade aptariama su darbo tema susijusi teorinė literatūra, paaiškinamos sąvokos, kurios bus vartojamos tekste. Pirmojoje dalyje visi romane surinkti percepcijos veiksmažodžiai pagal tam tikrus semantinius požymius skirstomi į 3 smulkesnes grupes. Nagrinėjami percepcijos veiksmažodžių atskirų semantinių tipų reikšminiai santykiai su daiktavardžiais, būdvardžiais arrieveiksmiais, t. y. pagal veiksmažodžių leksinę reikšmę nustatomos jų semantinės funkcijos: percipientas [Pcp], kontentyvas [Con], modusas [Mod]. Šios dalies pabaigoje pateikiamos atskirų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų semantinio valentingumo struktūros (SemVS).

Antroje darbo dalyje analizuojama atskirų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų sintaksinio valentingumo struktūra (SinVS), t. y. nustatoma, kokiais sintaksiniais vienetais kiekviena funkcija, suponuojama šių veiksmažodžių, reiškiamas sakinyje.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjama ir pateikiama percepcijos veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra, t. y. nustatoma, kokioms semantinėms klasėms (asmenų [Hum], abstraktų [Abstr], gyvų būtybių [+Anim] ar negyvų daiktų [-Anim]) priklauso atskirų veiksmažodžių numatomų semantinių funkcijų aktantai.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos tyrimo išvados ir apibendrinimai, darbo pabaigoje — literatūros sąrašas, darbe vartojamų terminų sutrumpinimai, priedas.

ĮVADAS

Dauguma sintaksinės semantikos tyrėjų (W.L. Chafe'as (У.Л. ЧЕЙФ), L. Tesnière'as (Л. ТЕНЬЕР), G. Helbigas, Ch.J. Fillmore'as (vėlesniuose savo darbuose), V. Ambrazas, N. Sližienė, A. Valeckienė, E. Jakaitienė, A. Drukteinis ir kt.) sakinio pagrindu laiko veiksmažodį. Todėl jam yra skiriama nemažai dėmesio. Esama įvairių veiksmažodžio tyrimo būdų bei aspektų, jis aktyviai nagrinėjamas įvairiuose kalbos lygmenyse. Vienas iš galimų tyrimo būdų — semantinė veiksmažodžio analizė, paremta jo valentinėmis ypatybėmis. Anot Sližienės (1994: 16), „veiksmažodžio semantinės ypatybės didele dalimi nulemia viso sakinio turinį“.

Veiksmažodžio valentingumo¹ pagrindą sudaro jo jungimosi su kitais žodžiais išgalės, kurias lemia paties veiksmažodžio reikšmė. Pažymėtina, kad „veiksmažodžio reikšmė aiški tik tada, kai jis eina su savo valentiniais palydovais, kuriais realizuojami tam tikri jo semantiniai požymiai“ (Sližienė 1986: 46).

Semantiniame lygmenyje veiksmažodis yra laikomas predikatu, o jo valentiniai palydovai — argumentais. *Predikatas*² — tai tam tikras požymis, priskiriamas argumentui, arba santykis tarp dviejų ir daugiau argumentų (plg. D. Tekorienė 1982: 135). Jis turi reikšmę, tačiau nenurodo daikto realiame pasaulyje, kitaip sakant, jis tik atlieka ženkle funkciją (Sližienė 1986: 47). *Argumentai* — kintamieji dydžiai („tuščios pozicijos“), kurių skaičius priklauso nuo predikato pobūdžio (Ambrazas 1986: 23). Leksemomis išreikšti argumentai sintaksiniame lygmenyje vadinami aktantais³ (plg. Ambrazas 1986: 36). Visi jie (predikatai ir jo palydovai argumentai (aktantai)), anot Sližienės (1994: 18), sudaro veiksmažodinio sakinio branduolį, o reikšminiai santykiai (dar vadinami semantinėmis funkcijomis) tarp jų — sakinio semantinės struktūros pagrindą (Sližienė 1994: 18, Ambrazas 1986: 24).

Chafe'as (Чейф 1975: 133, 134) nurodo, kad semantinė sakinio struktūra sudaroma tokiu būdu: pirmiausia nustatomas veiksmažodžio, kuris yra sakinio centras, *semantinis tipas* (jį tyrinėtojas vadina „išrenkamuoju“ („selectional“) vienetu), nuo kurio ne tik priklauso paties veiksmažodžio formos, darybos elementų parinkimas, bet, svarbiausia, kad, remiantis būtent veiksmažodžio semantiniu tipu, nustatomas jį lydinčių daiktavardžių skaičius bei santykis su tuo veiksmažodžiu.

¹ Valentingumas — žodžio reikšmės lemiama ypatybė atverti tam tikrą skaičių laisvų vietų, kurias gali užimti vienokie ar kitokie sintaksiškai su juo susiję konteksto partneriai. Valentingumas būdingas ne tik veiksmažodžiams, bet ir kitiems predikatiniais žodžiams (būdvardžiams, veiksmažodiniams ar būdvardiniams daiktavardžiams) (žr. Jakaitienė 1988: 60).

² Kaip teigia Tesnière'as (Теньер 1988: 119), predikatas yra tai, kas sakoma apie subjektą, o subjektas — tai, apie ką kažkas sakoma.

³ Aktantu dar galima vadinti argumentą su nusakyta semantine funkcija (Sližienė 1994: 26).

Tokios nuomonės laikosi ir dalis kitų tyrėjų. Pavyzdžiui, jau sintaksinės semantikos pradininku laikomas prancūzų lingvistas Tesnière'as (Теньер 1988: 118, 123) teigė, jog veiksmažodis yra veiksmažodinio sakinio centras, nuo kurio priklauso aktantų atliekamos funkcijos. Vienas iš pagrindinių veiksmažodžio valentingumo tyrėjų Helbigas (Helbig 1992: 60) pabrėžė, kad tam tikri semantiniai veiksmažodžių požymiai lemia atitinkamus semantinius linksnius. Valeckienė teigia, kad „linksnio parinkimą ir jo semantinę funkciją iš esmės lemia sakinio centrą sudarančio ir predikatu einančio veiksmažodžio semantinis tipas“ (Valeckienė 1998: 34).

Tačiau esama ir kitų nuomonių — tam tikrų semantinių funkcijų rinkiniai lemia atitinkamą veiksmažodžių parinkimą, jų semantinius požymius bei klasifikaciją (plg. EAGLES96). Anot Fillmore'o (Филлмор 1981: 417), „veiksmažodžio semantinius požymius nulemia specifiniai gilumos linksnių, su kuriais tas veiksmažodis susijęs tam tikru santykiu, elementai, o ne atvirkščiai.“ A.G. Testelec (Тестелец 2001: 223) teigia: „Veiksmažodžius, kaip ir kitus predikatinius žodžius, galima klasifikuoti pagal tai, kokius semantinių rolių rinkinius jie sudaro.“ Sližienė (1994: 45) laikosi panašios nuomonės, todėl, siekdama atskleisti tam tikrus veiksmažodžio semantinius komponentus, ji lygina atskirų veiksmažodžių valentingumo modelius. Autorė nurodo: „Veiksmažodžio reikšmė ir valentingumas yra glaudžiai tarpusavyje susiję, todėl pagrindiniai veiksmažodžio reikšmės požymiai turi kaip nors atsispindėti jo valentingume, kitaip tariant, valentingumas turi signalizuoti apie tam tikrus veiksmažodžio reikšmės požymius.“

Taigi, sudarant veiksmažodžių klasifikacijas, remiamasi įvairiais semantiniiais kriterijais. Vienas iš galimų yra sintaksinis-semantinis kriterijus — tai veiksmažodžio valentingumas ir valentingumo determinuotų veiksmažodžio „palydovų“ kokybė (plg. Servaitė 1984: 79).

Pažymėtina, kad, remdamiesi vienais ar kitais semantinės predikatų klasifikacijos būdais bei kriterijais, visi autoriai veiksmažodžius pirmiausiai skirsto į kelis (2, 3, 4 ar net 5) stambius semantinius tipus, kuriuos vėliau dar smulkina. Vieni skiria tik veiksmo ir būsenos veiksmažodžius (Ambrazas (1986: 27), Valeckienė (1988: 161)), kiti — tris reikšmines grupes: 1) būsenos; 2) proceso; 3) veiksmo (Chafe'as (1975: 145), Helbigas (Helbig 1992: 158), A. Paulauskienė (1994: 262), Sližienė (1994: 27), o Č. Grenda (Grenda 2001: 233) — net penkias: 1) veiksmo, 2) proceso (vyksmo), 3) būsenos, 4) veiksmažodžio *turėti*, 5) slinkties.

Anot G. Šarkos (Шапка 1974: 91, 93), kiekviena stambesnė veiksmažodžių semantinė grupė turi tam tikrų *struktūrinių—semantinių* požymių („структурно-семантические признаки“), sukonkretinančių veiksmo (arba būsenos) apibūdinimą. Pagal šiuos požymius yra skiriamos

smulkesnės veiksmažodžių grupelės, kurių kiekviena turi ir tam tikrą *reikšminių komponentų*⁴ („компоненты значения“), lemiančių jų semantinį bendrumą.⁵

Taigi vieną iš minėtų stambesnių semantinių klasių sudaro būsenos veiksmažodžiai⁶, kurie atskirų autorių savaip skirstomi smulkiau. Daugumoje veiksmažodžio semantiką ar sakinio semantinę struktūrą tiriančių darbų būsenos veiksmažodžių semantiniam tipui priskiriama ir šio darbo objektą sudarančių *percepcijos* veiksmažodžių reikšminė grupė. Tokią skiria Sližienė (1986: 66), kuri *percepcijos* veiksmažodžius apibūdina kaip reiškiančius „asmens psichinį santykį su daiktu“. Šiai reikšminei grupei autorė priskiria būsenos veiksmažodžius, žyminčius pojūčius, jausmus, suvokimą, žinojimą. Testelec (Тестелец 2001: 226) šiuos veiksmažodžius pavadina *perceptyviniais* (перцептивные). Autorius nurodo, kad juos sudaro suvokimo, jei jie reiškia nevalingą suvokimą, jutiminiai bei afektiniai, jei jie žymi nevalingas emocijas, veiksmažodžiai. Interneto svetainėje EAGLES96 pateikiama įvairių semantinių veiksmažodžių klasių, tarp kurių nurodoma *percepcijos* veiksmažodžių klasė, greta jos - norėjimo, emocinių bei psichinių veiksmažodžių, jausmo bei jutimo veiksmažodžių grupės, kurios, kaip teigiama, yra labai artimos viena kitai, sunku nustatyti jas skiriančias ribas.

Tačiau ne visi tyrėjai šio tipo veiksmažodžius pavadina *percepcijos* veiksmažodžiais. Vieni skiria po keletą smulkesnių *percepcijos* veiksmažodžiams priklausančių semantinių grupelių, kiti — pateikia stambesnę klasifikaciją. Pavyzdžiui, Anna Wierzbicka ir Goddardas Clifas (SEEED, J. I. 2003: 78)⁷ *percepcijos* veiksmažodžius siūlo skirstyti net į 6 smulkesnes grupes: „*galvoti*“, „*žinoti*“, „*norėti*“, „*jausti*“, „*mylėti*“, „*matyti*“, „*girdėti*“. Sintaksinės semantikos atstovai, pavyzdžiui, M.A.K. Halliday'ius (Halliday 1985: 102—131) nurodo *mentalinius* (jutimo, pojūčių) veiksmažodžius. Panašiai ir L. Valeika (Valeika 1998: 39). Jis išskiria *mentalinius*, arba patyrimo, jutimo (*matyti*, *girdėti*, *žinoti*) procesus ir 3 jų tipus: 1) *percepcijos* (jutimo) procesą, 2) *kognicijos* (žinojimo) procesą bei 3) *afekto* (jautimo) procesą.

Tokiu pačiu principu būsenos veiksmažodžių semantinę grupę smulkiau skirsto ir Valeckienė (1998: 37—41, 2000: 73—74). Greta kitų ji skiria *mentales* būsenas, susijusias su mąstymu, žmogaus patirtimi, jutimais; asmenų *psichines* būsenas. Č. Grenda (2001: 233) nurodo tik *emocines* būsenas reiškiančius veiksmažodžius. Iš šešių Servaitės (1984: 81) skiriamų leksinių-

⁴ Jakaitienė (1988: 95—96) taip pat mini *semantinio komponento*, kaip tam tikro reikšmės struktūrinio elemento, terminą, tačiau neatskiria jo nuo *semantinio požymio*, kaip tai daro Šarka, o abu vartoja sinonimiškai.

⁵ Savo straipsnyje Šarka skiria leksinę—semantinę judėjimo veiksmažodžių grupę, kurią ir nagrinėja, remdamasis minėtais požymiais ir komponentais.

⁶ Tokį semantinį tipą skiria beveik visi tyrėjai: Tesnière'as (Теньер 1988: 84), Chafe'as (1975: 145), Helbigas (Helbig 1992: 158), Ambrazas (1986: 27), Valeckienė (1988: 161), Dabartinė lietuvių kalbos gramatika (Ambrazas red., 1994: 282), A. Paulauskienė (Paulauskienė 1994: 262), Sližienė (1994: 27) Grenda (2001: 233) ir kt.

⁷ Šių autorių veiksmažodžių klasifikacija pateikiama knygoje: SEEED, J. I. 2003: Semantics, second edition, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers, p.78.

semantinių būsenos veiksmažodžių grupių tris — psichinės būsenos, mentalinės būsenos ir pojūčių — galima priskirti percepcijos veiksmažodžiams.

Drukteinis (2006: 26) visus iki tol pateiktus veiksmažodžių semantinius tipus apibendrina ir skiria 3 stambesnes percepcijos veiksmažodžių semantines grupes: 1) *mentalinės būsenos* (galvoti, žinoti, norėti), 2) *emocinės būsenos* (jausti), 3) *pojūčių* (matyti, girdėti, uosti). Būtent šio autoriaus pasiūlyta percepcijos veiksmažodžių klasifikacija šiame darbe ir remiamasi.

Anksčiau jau buvo užsiminta, kad predikato (kurį šiuo atveju atitinka veiksmažodis) santykiai su argumentais (jį iš dalies atitinka daiktavardžiai) gilumos linksnių bei valentingumo teorijos atstovų konkrečiau nusakomi semantinių funkcijų (arba semantinių linksnių⁸, semantinių rolių⁹, gilumos linksnių¹⁰) terminais. Tie reikšminiai santykiai (arba semantinės funkcijos) taip pat yra semantinės sakinio struktūros elementai. Pirmasis linksnių semantines funkcijas pradėjo nagrinėti Fillmore'as (Филлмор 1981: 400)¹¹. Jis teigė (Филлмор 1981: 376), kad yra giluminė (paslėpta, nematoma) ir paviršinė sakinio struktūros, kurios turi savitus taip vadinamus „linksnių santykius“, sudarytus iš veiksmažodžio ir vardažodžio. Tuos santykius rodo gilumos linksniai, kurie yra giluminės sakinio struktūros elementai. Jie atspindi sakinio turinį ir yra universalūs, t. y. visose kalbose vienodi, tačiau skirtingai realizuojami paviršinėje sakinio struktūroje. Labai tiksliai vėliau gilumos ir paviršinių linksnių skirtumą apibrėžė Helbigas: įprasti tradicinėse gramatikose minimi linksniai (pvz., vardininkas, kilmininkas, galininkas ir kt.) yra tik linksnių forma, paviršinė išraiška, kuri turi reikšmę (gilumos linksni) (plg. Helbig 1992: 22). Helbigas pabrėžė, kad daiktavardis priklausomai nuo veiksmažodžio semantiniu linksniu tampa, o ne jį turi (Helbig 1992: 35—36)¹².

Ne visi tyrinėtojai šiandien mano, kad semantines funkcijas lemia predikatas, t. y. veiksmažodžio semantinis tipas. Vieni (Helbigas 1992: 29; Chafe'as 1975: 115; Ambrazas 1986: 25; Valeckienė 1998: 34, 2000: 72; Sližienė 1994: 18, 20, 28, 42 ir kt.) teigia, kad „sakinio loginę ir semantinę struktūrą pirmiausia lemia predikato parinkimas, nes nuo predikatu einančių žodžių reikšmės priklauso ir aktantų skaičius, ir pobūdis“ (Ambrazas 1986: 25). Kiti tvirtina, kad „iš semantinių funkcijų rinkinio galima spręsti, kokiam veiksmažodžio semantiniui tipui priskirti konkrečią vardažodinę leksemą. Taigi semantinių funkcijų rinkiniai klasifikuoja veiksmažodžius, o

⁸ Šį terminą vartoja Helbigas (Helbig 1992), Chafe'as (Чейф 1975).

⁹ Chomsky'io terminas (žr. Helbig 1992: 45).

¹⁰ Taip, semantinių funkcijų idėją perėmęs iš Tesnière'o (Теньер 1988), jas įvardijo Fillmore'as (Филлмор 1981). Iš čia ir jo linksnių teorijos, kuria jis siekė sukurti gilumos linksnių sistemą, būdingą visoms kalboms, pavadinimas.

¹¹ Vėliau jas perėmė ir išplėtojo valentingumo teorijos kūrėjai: Helbigas, Chafe'as, Cookas, Starosta, Pottas ir kt. (žr. Sližienė 1986, 1994; Helbig 1992).

¹² Lietuvių kalbotyroje, anot Valeckienės (2000: 70—72), daugiausia buvo tyrinėta atskirų linksnių reikšmės bei vartojimo atvejai. Šį darbą pradėjo dar J. Jablonskis (kn. „Linksniai ir prielinksniai“, 1928). Linksnių ir prielinksnių konstrukcijų reikšmės plačiai aptariamos mokslinėse lietuvių kabos gramatikose (LKG 1976: 9—275; DLKG 1994: 483—571). Normos požiūriu linksnių ir prielinksnių vartojimas nagrinėjamas J. Šukio knygoje „Linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos“ (1998). Linksnių ir prielinksnių konstrukcijų semantinės funkcijos yra žymimos Sližienės „Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyne“ (1994—1998), aptariamoms Valeckienės „Funkcinėje gramatikoje“ ir straipsnyje (1998: 34—67, 2000), minimoms Ambrazo straipsnyje (1986: 25).

tiksliu — veiksmožodžių reikšmes“ (Drukteinis 2006: 25). Todėl natūralu, kad ne visi lingvistai skiria vienodą šių funkcijų skaičių ir dažnai skirtingai jas įvardija. Anot Ambrazo (1986: 24), tai lemia skirtingos tyrinėjimų kryptys, konkretūs uždaviniai bei nevienodas požiūris į tą analizės lygmenį, kurį reprezentuoja semantinės funkcijos.

Percepciją žyminčių predikatų santykis su jų „palydovais“ (argumentais) paprastai įvardijamas keletu semantinių funkcijų. Visi lingvistai sutaria, kad šį santykį visada galima laikyti psichinės būsenos turėtoju ar patyrėju. Vieni tokią semantinę funkciją vadina *Percipientu* [Pcp] (Helbigas, Cookas, Starosta (žr. Sližienė 1994: 19), Valeckienė (1998: 35—36), Ambrazas (1986: 25), Sližienė (1986: 51—55, 1994: 19—25), Krinickaitė (2003: 54), Drukteinis (2006: 26), *perceptu* [Pcp] (Jakaitienė 1988: 62) ir kt.), kiti — *Experienteriu* [E] (Valeika (1998: 39), Chafe’as (1975: 121—123), Testelec (Тестелец 2001: 213), EAGLES96) arba *Eksperientu* [Exp] (Servaitė (1984: 81).

Lingvistai (Ambrazas (1986: 25), Sližienė (1994: 43.; 1986: 80, 87), Krinickaitė (1993: 54), Valeckienė (1998: 35—36), Chafe’as (1975: 121—123) ir kt.) nurodo, kad be šios funkcijos percepcijos veiksmožodžiai gali numatyti ir kitų semantinių funkcijų: *kontentyvo* [Con], *modus* [Mod], *lokatyvo* [Loc], *finityvo* [Fin], *komitatyvo* [Com], *kvantitatyvo* [Q]), *kauzatyvo* [Caus], *beneficiento* [B], kurios kartu su percipientu [Pcp] sudaro tam tikrus semantinių funkcijų rinkinius, numatomus vieno ar kito semantinio tipo veiksmožodžių.

Tačiau reikia pažymėti, kad predikatų palydovai yra trejopo pobūdžio: *būtinieji*, *fakultatyvieji* bei *laisvieji*. Sližienė (1994: 31, 35, 41) pateikia jų sampratą: „Būtinaisiais palydovais nusakoma ta situacijos dalis, kuri veiksmožodžio reikšmės iškeliamas kaip svarbiausia, aktualiausia.“ Šie veiksmožodžių palydovai yra būtini, jų negalima praleisti, kad sakinyje būtų gramatiškai taisyklingas. Anot autorės, būtinųjų palydovų būna ne daugiau kaip trys, tačiau dažniausiai — vienas arba du.

Fakultatyvieji palydovai gali būti nepasakyti, o sakinyje vis tiek išlieka gramatiškas. Jų „semantinis turinys labai bendrais bruožais įeina į veiksmožodžio reikšmę, dėl to sakinio informacija apskritai lieka ta pati, kai fakultatyvieji palydovai nepasakyti.“ Tuo jie skiriasi nuo laisvųjų narių, kurių teikiama informacija iš karto dingsta juos pašalinus iš sakinio. Tačiau laisvieji nariai taip pat gali būti pridedami arba praleidžiami, nes dėl to nenukenčia sakinio taisyklingumas.

Šiame darbe, remiantis Ambrazu (1986), Sližiene (1986, 1994), Valeckiene (1998, 2000), nagrinėjami tik būtinieji percepcijos veiksmožodžių palydovai, kurie žymi šias semantines funkcijas:

- **percipientą [Pcp]** — psichinės būsenos turėtojo funkcija;
- **kontentyvą [Con]** — būsenos turinio funkcija;
- **modusą [Mod]** — būdo funkcija.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad modusas [Mod] iš esmės nėra laikomas būtinuoju veiksmažodžio palydovu, sakinio predikatinėje struktūroje kartu su veiksmažodžiu jis atitinka predikatą, o ne argumentą (Sližienė 1994: 41), kaip būtinieji nariai, tačiau jis turi išskirtinę padėtį, nes veiksmažodžiui sakinyje jis būtinai reikalingas. Jis atskleidžia veiksmažodžio žymimo veiksmo ar būsenos turinį, kokybę, apibūdina jų subjektą ar objektą. Modusas sakinyje siejasi ne tik su tarinio veiksmažodžiu, bet ir su veiksnio vardininku arba papildinio netiesioginiu linksniu ir derinamas su jais skaičiumi, linksniu, gimine.

1. SEMANTINĖ PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ ANALIZĖ

Percepcijos veiksmažodžiai sakinyje yra siejami su atitinkamomis semantinėmis funkcijomis. Pažymėtina, kad visus šiuos veiksmažodžius vienija *percipiento* [Pcp] semantinė funkcija. Be šios funkcijos J.Ivanauskaitės romane vartojami percepcijos veiksmažodžiai gali numatyti ir kitų semantinių funkcijų: *kontentyvo* [Con], *modusos* [Mod], kurios kartu su percipientu [Pcp] sudaro tam tikrus semantinių funkcijų rinkinius, numatomus vieno ar kito semantinio tipo veiksmažodžių.

1.1. Percipiento [Pcp] funkcijos samprata

Percipiento [Pcp] semantinę funkciją skiria ne visi tyrinėtojai. Pavyzdžiui, šios funkcijos nėra tarp šešių Fillmore'o siūlomų. Lietuvių autorių darbuose percipientas [Pcp] yra įvardijamas ir gana panašiai apibūdinamas. Pavyzdžiui, Ambrazas (1986: 26) percipientą [Pcp] laiko „psichinės būsenos turėtoju arba eksperienčeriu.“ Panašią semantinę funkciją Chafe'as vadina tik eksperienčeriu [Eksp] (Чейф 1975: 167—170). Šis, anot jo, žymi asmenį ar gyvą būtybę, kurios protinė veikla (arba protiniai procesai) patiria tam tikrą poveikį. Todėl Chafe'o, Testeleco, Longacreso, rolių ir referencinės gramatikos atstovų eksperienčerį [Eksp] iš dalies galima laikyti percipientu [Pcp] atitikmeniu. Valeckienė (2000: 75) teigia, jog percipientu [Per] semantinė funkcija „žymi psichinės būsenos patyrėją bei suvokėją.“ Apibrėžimą kiek praplečia ir savaip papildo Sližienė (1994: 20). Anot jos, percipientas [Pcp] yra „psichinės būsenos patyrėjo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms, suvokiančioms tikrovės dalykus, turinčioms tam tikrą nusiteikimą jų atžvilgiu, psichologiškai į juos reaguojančioms.“ Labai panašiai šią semantinę funkciją apibūdina ir Jakaitienė (1988: 62): tai — „psichologinės, emocinės būsenos patyrėjo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms, suvokiančioms tikrovės dalykus, psichologiškai į juos reaguojančioms“.

Percipientas [Pcp] šiame darbe, remiantis Sližiene ir Jakaitiene, apibrėžiamas kaip psichinės būsenos turėtojo funkcija, būdinga asmenims ir gyvoms būtybėms. Reikia pažymėti, kad psichinė būseną apima trejopo pobūdžio būsenos — mentalines, emocines bei pojūčių.

1.2. Kontentyvo [Con] funkcijos samprata

Kontentyvo [Con] semantinę funkciją įvardija ne visi užsienio autoriai. Pavyzdžiui, tikėtina, kad vienas iš 6 pagrindinių Fillmore'o (Fillmore 1981: 405—406) skiriamų gilumos linksnių — *objektyvas* [O] — atitinka ir kontentyvo [Con] semantinę funkciją. Objektyvas [O] — „semantiškai

neutraliausias linksnis, žymintis bet ką, kas gali būti įvardytas daiktavardžiu. Jis gali būti lemiamas tiek veiksmo, tiek būsenos veiksmažodžių, kuriuos pats semantiškai interpretuoja. Šis linksnis būdingas tiems daiktų pavadinimams, kurie yra paveikti būsenos ar veiksmo.“

Galima teigti, jog Chafe'o skiriama *komplemento* [Com] semantinė funkcija atitinka kontentyvą [Con]. Anot Chafe'o (ЧЕЃФ 1975: 181), „*komplementas* [Com] ne charakterizuoja to, kas yra tam tikos būsenos ar keičia savo būseną, o *papildo* ir sukonkretina veiksmažodžio reikšmę“.

Testeleco (Тестелец 2001: 213) skiriamą *stimulą* — „informacijos šaltinį, lemiamą jausmus bei išgyvenimus žyminčių veiksmažodžių“, — iš dalies galima laikyti kontentyvo [Con] atitikmeniu, juolab, kad ši semantinė funkcija sudaro porą su *eksperienceriu* [Eksp], laikomu *perciiento* [Pcp] semantinės funkcijos atitikmeniu.

Seedas (Seed 2003: 78) pateikia 7 populiariausius semantinius linksnius, tarp kurių taip pat nėra kontentyvo [Con]. Pastarojo atitikmeniu galima būtų laikyti šio autoriaus skiriamą *objektą*, „į kurį nukreipta tam tikra būseną, kuris yra tam tikros būsenos, būklės“.

Pažymėtina, kad, priešingai nei užsienio tyrėjai, visi lietuvių autoriai (Sližienė 1986: 53, 1994: 22; Valeckienė 1998: 36, 2000: 74, Ambrazas 1986: 26, Drukteinis 2006: 26) kontentyvą [Con] įvardija ir apibūdina vienodai. Ši semantinė funkcija pastarųjų suvokiama kaip „veiksmo ar būsenos turinys, būdingas įvairiems daiktams ar reiškiniams, ir sakinyje realizuojamas įvairiomis žodžių formomis bei konstrukcijomis“. Kiek kitaip šią semantinę funkciją pavadina ir apibūdina Jakaitienė (Jakaitienė 1988: 62). Ji skiria *kontento* [Con] — „veiksmo, būsenos ar ypatybės turinio funkciją“.

Taigi **kontentyvas** [Con] šiame darbe, remiantis Ambrazu, laikomas būsenos turinio semantine funkcija.

1.3. Moduso [Mod] funkcijos samprata

Moduso [Mod] funkcijos nėra užsienio autorių teikiamų pagrindinių semantinių funkcijų sąrašuose. Pavyzdžiui, jos nemini Fillmore'as, Chafe'as, Seedas, Testelecas.

Lietuvių autoriai tokią funkciją skiria, tačiau ne visi taip įvardija. Pavyzdžiui, Valeckienė (1998: 63) pateikia ir apibūdina *būdo funkciją*, kuri „rodo, kaip, koku būdu kas vyksta“. Jakaitienė (1988: 63) skiria *kvalitatyvą* [Qual] — „veiksmo ar ypatybės kokybės, būdo funkciją“. Modusą mini, bet jo neapibūdina Ambrazas (1986: 26), Krinickaitė (2003: 56). Anot Sližienės (1986: 25), modusas [Mod] yra „veiksmo kokybės, būdo funkcija“.

Šiame darbe, remiantis Sližiene, **modusas** [Mod] laikomas būdo funkcija.

1.4. Percepcijos veiksmažodžių klasifikacija ir SemVS

Jurgos Ivanauskaitės romane „Ragana ir lietus“ vartojama palyginti daug *percepcijos* veiksmažodžių, jų surinkta apie 120 skirtingų. Siekiant išanalizuoti jų valentingumą reikalinga smulkesnė semantinė klasifikacija. Remiantis skirtingų autorių siūlomomis klasifikacijomis, veiksmažodžius galima įvairiai skirstyti. Pavyzdžiui, remiantis Annos Wierzbickos ir Goddardo Cliffo¹³ siūlomu skirstymu pagal tam tikras semantines ypatybes („a selection of the semantic primes“) juos galima klasifikuoti į 7 smulkesnes reikšmines grupes:

1) „**galvoti**“ (*stebėtis, manyti, sapnuoti, galvoti, samprotauti* (manyti, galvoti), *svajoti, atrodyti* (manyti) ir kt.), pvz.:

(1) *Vika laukė šūkčiodama nuo vienos kojos ant kitos ir **stebėjosi** dar niekad nepatirtu įstabios laisvės skoniu.*

(2) *Negalėjau tuo patikėti, todėl **pamaniau**, kad būsiu iš siaubo apkurtusi.*

(3) *Nenormalu, kad **sapnuoju** save, kaip vyrą, ar ne?*

(4) *Aš **nemaniau**, — sušnibždėjau, — niekada **negalvoju**, kad žmogui lemta tokį gerumą šioje žemėje patirti.*

(5) *Apie miegą negalėjau net **svajoti**.*

(6) — *Jūs šiandien jau vieną kartą apie tai **samprotavot**.*

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad galvojimo būseną žymintys veiksmažodžiai visais atvejais numato percipiento [Pcp] ir paprastai kontentyvo [Con] semantines funkcijas, pvz.:

(7) [*Jūs*] [Pcp] *Neverkite ir neliūdėkite, ir **neabejokite**.*

(8) [*Aš*] [Pcp] ***Svajojau** rašyti [Con] **noveles**, apysakas ir gal net ryžtis [Con] romanui.*

(9) *Vika [Pcp] **pastebėjo**, kad Pauliui po akimis atsirado tamsūs maišeliai, o veidas suseno ir sulyso [Con].*

(10) *Kai pagaliau gegužės pabaigoj susitikom ligoninės sodely tarp žydinčių obelų, krankiančių varnų, geltoname pienuų klegėjime, [*aš*] [Pcp] **neįvelgiau** savo vyre jokių siaubingų simptomų [Con].*

Taigi galvojimo būseną žyminčių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros yra tokios:

[Pcp],

[Pcp Con];

2) „**žinoti (suvokti)**“ (*suprasti, prisiminti, žinoti, suvokti, abejoti* ir kt.), pvz.:

(11) *Kaipgi man **suprasti** jo sakinį — „Aš nekaltas“?!*

(12) *Aš juk **negalėjau žinoti**, kad pavėžinsi mane mašina.*

¹³ SEEED, J. I. 2003: Semantics, second edition, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers, p.78.

(13) *Puikiai prisimenu tą dieną — tykią, pilką ir ūkanotą. Pakviečiau užsukti.*

(14) *Paabejojo, ar verta.*

Šio semantinio tipo veiksmažodžiai sakiniuose siejami su percipiento [Pcp] bei kontentyvo [Con] semantinėmis funkcijomis, pvz.:

(15) *Aš pati [Pcp] tai [Con] visiškai neseniai supratau.*

(16) *Urnai pajuto nepakenčiamą apmaudą, kurio absurdiškumą [Con] pati [Pcp] kuo puikiausiai suvokė.*

Žinojimo būseną žyminčių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros yra tokios:

[Pcp],

[Pcp Con],

3) „**norėti**“ (*norėti, norėtis, panorėti, trokšti, tetrokšti, geisti, geidauti, tikėtis, viltis (tikėtis, turėti vilties), knietėti (rūpėti, norėtis) ir kt.*), pvz.:

(17) — *Kiekvienam pasitaiko nieko, ničnieko **nenorėti**.*

(18) ***Troškau** mirties! Jis **geidė** tik vieno: žmogaus, stovinčio prie altoriaus, kūno.*

(19) *Tačiau tebūnie ne kaip aš **noriu**, o kaip tu **geidauji!***

(20) *Kažkada **vyliausi**, jog, pradėjusi nuo interviu su įžymybėmis, pati anksčiau ar vėliau tapsiu įžymybe.*

Tyrimas parodė, kad šios grupės veiksmažodžiai sakiniuose vartojami kartu su tokiais semantinėmis funkcijomis: percipientu [Pcp], kontentyvu [Con], pvz.:

(21) *[...] [man] [Pcp] baisiausiai **knietėjo** iššniukštinėti [Con], kokiais keliais Upė pasiekia Povilą Paukštietį...*

(22) *Aš [Pcp] **troškau** tik vieno [Con] — kad jis mane girdėtų, o ne kalbėtų, pamokslautų, veiktų...*

Taigi norėjamą žymintys veiksmažodžiai siejami su tokia semantinių funkcijų rinkiniu:

[Pcp],

[Pcp Con],

4) „**jausti**“ (*pajusti, jausti, nekęsti, mylėti, gailėtis, bijoti, išsigąsti, kankintis, liūdėti, džiaugtis, pykti, ilgėtis, kentėti, pagailėti, pabijoti, pavyduliauti ir kt.*).

Jausmus žymintys veiksmažodžiai numato percipiento [Pcp], kontentyvo [Con], kartais moduso [Mod] semantines funkcijas, pvz.:

(23) ***Pajutau** jos virpančiame kūne visas tas būsenas [Con], kurias ir man sukeldavo glamonės — vyro glamonės.*

(24) ***Nusivyliau**, kad taip ir nepamačiau atsiskyrėlio jo paties būste [Con], bet džiūgavau, kad nė Upės jis nelaukė.*

(25) Aš [Pcp] *čia jaučiausi kur kas geriau* [Mod] *nei didžiojoje bažnyčioje, ant kurios kolonų tupėjo pesliai su kūdikėliais snapuose!*

Nustatyta, kad veiksmažodžių *jausti* semantinio valentingumo struktūros yra tokios:

[Pcp],

[Pcp Con],

o veiksmažodžių *jaustis* — tokios:

[Pcp],

[Pcp Mod],

5) „**matyti**“ (*matyti, regėti, pastebėti, pamatyti, tematyti, išvysti, nebematyti, neberegėti, neižvelgti* (nepastebėti reikšme) ir kt.).

Šios semantinės grupelės veiksmažodžiai numato percipiento [Pcp] bei kontentyvo [Con] semantines funkcijas, pvz.:

(26) *Kažkada vaikystėj [aš] [Pcp] mačiau.*

(27) *Ir staiga aš [Pcp] pamačiau per pievą prie manęs besiartinantį kunigą Paulių [Con].*

Būdingi semantinių funkcijų rinkiniai:

[Pcp],

[Pcp Con],

6) „**girdėti**“ (*girdėti, išgirsti, girdėtis, tegirdėti* ir kt.).

Šie veiksmažodžiai taip pat lemia percipiento [Pcp] bei kontentyvo [Con] semantines funkcijas, pvz.:

(28) *Aš [Pcp] girdėjau jau tūkstantį kartų, kad tie, kurie dabar alksta, bus pasotinti, kad tie, kurie dabar verkia — juoksis, kad vargdieniams yra skirta Dangaus Karalystė [Con].*

Šios semantinės grupės veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūra yra:

[Pcp Con].

Pastebėta, kad gausiausia yra „*jausti*“ semantinė grupė. Vadinasi, romane siekta išryškinti emocijas, jausmus, atskleisti įvairias žmogui būdingas psichines būsenas, kurios, galima daryti prielaidą, yra reikšmingesnės už metalines būsenas. Antra pagal dydį yra „*žinoti* (suvokti)“ grupelė, trečioje vietoje pagal jas sudarančių veiksmažodžių skaičių yra „*galvoti*“ bei „*matyti*“ grupės, po jų — „*norėti*“, „*girdėti*“ ir „*užuosti*“.

Atlikus minėtų veiksmažodžių semantinių grupių analizę, paaiškėjo, kad tokia klasifikacija yra per smulki, jų (grupių) skiriamieji elementai nežymūs, todėl neišryškina ir skirtingų semantinių funkcijų rinkinių, priešingai, pastarieji dažniausiai sutampa.

Todėl šiame darbe buvo nutarta remtis Drukteinio pasiūlyta percepcijos veiksmažodžių klasifikacija (Drukteinis 2006: 26) (plg. Valeika (1998: 39) ir kt.). Autorius skiria tokius 3 semantinius tipus: *mentalinės būsenos, emocinės būsenos* ir *pojūčių*.

1. **Mentalinės būsenos** semantiniam tipui priklausantys veiksmažodžiai nurodo subjekto suvokiamas mentalines būsenas (*stebėtis, manyti, pamanyti, nuspręsti* (pasiryžti ką daryti, atlikti; susidaryti nuomone), *sapnuoti, galvoti, pagalvoti, dvejoti, padvejoti, abejoti, rodytis* (būti nuomonei), *samprotauti* (manyti, galvoti), *svajoti, nustepti, atrodyti* (manyti), *tikėti* (manyti ką esant iš tikrųjų), *suprasti, pamiršti, užmiršti, prisiminti, atsiminti, užsimiršti, žinoti, sužinoti, suvokti, tesuvokti, paminti* (atsiminti), *išmanyti* (turėti supratimą, nutuokti), *numanyti* (suprasti, išmanyti, žinoti), *susigaudyti* (susivokti, susiorientuoti), *įsisąmoninti* (*suvokti*), *patikėti* (palaikyti tiesa), *pažinti, pažinoti, norėti, norėtis, panorėti, trokšti, tetrokšti, geisti, geidauti, tikėtis, viltis* (tikėtis, turėti vilties), *knietėti* (rūpėti, norėtis) ir kt.

Šis semantinis tipas apima 1, 2 ir 3 semantines Wierzbickos ir Cliffo siūlomo skirstymo grupes („galvoti“, „žinoti“, „norėti“).

Reikėtų pažymėti, kad Drukteinis (2006: 26) pasiūlė dar vieną kriterijų, pagal kurį būtų galima percepcijos veiksmažodžius skirstyti į tam tikras grupes. Tai — ar tam tikrą būseną žymintis veiksmažodis yra orientuotas į kitą situacijos dalyvį, ar ne. Pastebėta, kad *mentalinės būsenos* semantiniam tipui priklausančių veiksmažodžių žymima būseną *nėra orientuota į kitą situacijos dalyvį*, pvz.:

(29) *Vika laukė šūkčiodama nuo vienos kojos ant kitos ir **stebėjosi** dar niekad nepatirtu įstabios laisvės skoniu.*

(30) *Negalėjau [aš] tuo patikėti, todėl **pamaniau**, kad būsiu iš siaubo apkurtusi.*

(31) *Nenormalu, kad [aš] **sapnuoju** save, kaip vyrą, ar ne?*

(32) *Aš **nemaniau**, — sušnibždėjau, — niekada **negalvoju**, kad žmogui lemta tokį gerumą šioje žemėje patirti.*

(33) *Apie miegą **negalėjau net svajoti**.*

(34) — *Jūs šiandien jau vieną kartą apie tai **samprotavot**.*

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad visi mentalines būsenas žymintys veiksmažodžiai numato percipiento [Pcp] semantinę funkciją, pvz.:

(35) *[Jūs] [Pcp] **Nesistebėkit**.*

(36) *Piktdžiugiškai [aš] [Pcp] **kvaitau**.*

(37) *Ne... Aš [Pcp] **nežinau**.*

(38) — *[Aš] [Pcp] **Numanau**...*

Labai dažnai šios grupės veiksmažodžiai suponuoja ir kontentyvo [Con] semantinę funkciją, kuri yra antrasis būtinas narys greta percipiento [Pcp], pvz.:

(39) *Aš [Pcp] **tikiu**, kad žmonės supranta vienas kitą...[Con].*

(40) *[Aš] [Pcp] **Kvaitau** matydama [Con] ant juodo marmuro grindų baltą pieno lataką [Con], susiliejančią su raudonomis, dar garuojančiomis gyvulių kraujo valkomis.*

(41) *Žinau, kad iš mano pasakojimų taip neatrodo* [Con].

(42) *Tada aš* [Pcp] *visiškai nesupratau, ką daro mano sesuo* [Con].

(43) [...] *ko* [Con] *troškau užvis labiausiai*.

(44) *Kažkada vyliausi, jog, pradėjusi nuo interviu su įžymybėmis, pati anksčiau ar vėliau tapsiu įžymybe* [Con].

Taigi mentalines būsenas žyminčių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros yra tokios:

[Pcp],

[Pcp Con].

Pastebėtina, kad dalis šiai grupei priklausančių veiksmažodžių yra sangražiniai. Beveik visi jie (išskyrus *įsisąmoninti* bei *viltis*) sudaro poras su atitinkamais nesangražiniais veiksmo veiksmažodžiais. Plg.: *stebėti* — *stebėtis*, *priminti* — *prisiminti*, *itikinti* — *įsitikinti*, *sugaudyti* — *susigaudyti*, *sutaikyti* — *susitaikyti* (šių porų narių reikšmės skiriasi, jie žymi priešpriešą (žmogaus) veiksmas — (žmogaus) būseną: nesangražinis veiksmažodis žymi veiksmą, išeinantį už subjekto ribų, o sangražinis — būseną, nukreiptą tik į patį subjektą (išskyrus veiksmažodį *susitaikyti*, kuriuo įvardijamas tam tikras santykis)), pvz.:

(45) *Aš* [A] *pati sau* [B] *priminiau* jį [P], *lygiai kaip* jį [P] *priminė* visi mano kambariai ir daiktai [Con].

(46) *Niekad* [tu] [Pcp] *nebenorėtum* jo prisiminti [Con].

(47) *Go* [A] *stovi šalia ir atidžiai* jį [Con] *stebi*.

(48) *Nesistebėkit* [jūs] [Pcp]. *Žinau, kad iš mano pasakojimų taip neatrodo*.

(49) *Tėvas Paulius* [A] *itikino* mane [P], *o svarbiausia* — *daktarus* [P], *kad namuose Go jausis geriau* [Con].

(50) *Vėliau* [aš] [Pcp] *įsitikinau, kad ne tik aš, bet kiekvienas, net palaimingiausiai šypsantis, slapčia buvo baisaus pavydo édamas* [Con].

Šių veiksmažodžių porų pavyzdžiai rodo, kad nesangražinių veiksmažodžių valentingumas skiriasi nuo sangražinių. Pirmieji veiksmažodžiai žymi veiksmą, todėl jų semantinio valentingumo struktūra yra tokia:

[A P],

[A Con],

[A Con B].

Antrųjų — būseną žyminčių — veiksmažodžių semantinių funkcijų rinkinys toks:

[Pcp Con].

Matyti, kad pirmieji veiksmažodžiai suponuoja **agentą** [A]¹⁴, o antrieji — **percipientą** [Pcp]. Tai lemia pagrindinį šių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūrų skirtumą.

Esama ir tokių sangražinių ir nesangražinių veiksmažodžių porų, kurias sudarantys nariai savo reikšme iš esmės nesiskiria, plg.: *atminti* — *atsiminti*, *užmiršti* — *užsimiršti*, *suvokti* — *susivokti*, *norėti* — *norėtis*, *tikėti* — *tikėtis*, pvz.:

(51) *Aš* [Pcp] *neužmiršau* *tavęs* [Con].

(52) [...] *tu* [Pcp] *nemoki atsipalaiduoti* [Con], *užsimiršti* [Con] *ir stačia galva pulti* [Con] *į aistros sūkurius*.

(53) *Man* [Pcp] *norėjosi šaukti ir šaukti* [Con]: „*Rabi, Rabi, koks gražus mūsų Viešpaties pasaulis!!!*“

(54) [*Aš*] [Pcp] *Labai norėčiau su jumis susitikti* [Con] *prie kavos puodelio ar vyno taurės*.

Šių veiksmažodžių porų pavyzdžiai rodo, kad sangražinių veiksmažodžių valentingumas iš esmės nesiskiria nuo nesangražinių veiksmažodžių valentingumo. Ir vienu, ir kitu semantinio valentingumo struktūra sutampa:

[Pcp Con].

Vadinasi, šias poras sudarančius narius iš esmės galima laikyti sinonimais.

2. **Emocinės būsenos** semantiniam tipui priklausantys veiksmažodžiai nurodo situacijos dalyvio jaučiamas emocines būsenas (*pajusti, jausti, nekęsti, neapkęsti, mylėti, gailėtis, baimintis, bijoti, išsigąsti, tverti* (kęsti, pajėgti valdytis, atlaikyti), *patikti, sunerimti, kankintis, liūdėti, nusivilti* (jausti nepasitenkinimą dėl ko, netekti pasitikėjimo), *sielvartauti, šlykštėtis, pamilti, pasijusti, džiaugtis, mėgautis, žavėtis, pavydėti, kęsti, dievinti, suglumi, sutrikti, nerimauti, panikuoti, susinervinti, įbauginti, gailėtis, tikėtis, patirti* (gauti pajusti), *tebemylėti, pykti, nujausti, nustepti, susidrovėti, susigėsti, susikrimsti, nusiraminti, gedėti, mėgti, drįsti, vengti* (stengtis ko nedaryti; bijoti, nedrįsti), *ilgėtis, kentėti, pagailėti, pabijoti, pasigailėti, pavyduliauti, sutrikti* ir kt.).

Ši semantinį tipą atitinka 4 — „jausti“ — Wierzbickos ir Cliffo siūlomo skirstymo grupė.

Remiantis Drukteinio pasiūlytu kriterijumi (žr. 16 p.) pastebėta, kad *emocinės būsenos* veiksmažodžių žymima būseną yra orientuota į kitą situacijos dalyvį, pvz.:

(55) *Žvilgtelk į mano neprietelius: kiek jų pasidarė daug ir jie baisiai manęs nekenčia*.

(56) *Tik tave vieną [aš] mylėjau. Myliu. Mylėsiu*.

Kai kuriais atvejais tai lemia ir kiek kitokią šių veiksmažodžių semantinę raišką (žr. toliau). Tuo šio semantinio tipo veiksmažodžiai skiriasi nuo mentalinę būseną žyminčių veiksmažodžių.

Tyrimas parodė, kad emocines būsenas žymintys veiksmažodžiai visais atvejais numato percipiento [Pcp] semantinę funkciją, pvz.:

¹⁴ **Agentas** [A] — veiksmo iniciatoriaus ir atlikėjo (įskaitant ir gamtos jėgas) funkcija, suponuojama tik veiksmo reikšmės veiksmažodžių (Ambrasas (1986), Sližienė (1986, 1994), Valeckienė (1998, 2000)).

(57) Aš [Pcp] *myliu*.

(58) [Aš] [Pcp] *nekenčiu nekenčiu nekenčiu nekenčiu nekenčiu ne ne ne...*

(59) *Staiga paukščiai [Pcp] sunerimo, suklego, išgąstingai plakdami sparnais, apdergė man ranką ir veidą.*

(60) *Buvau aš [Pcp] nuklydęs, todėli kentėjau, bet nūnai klausau tavo žodžio.*

(61) *Aš [Pcp] išsigandau ir suvaitojau man pačiai nebepažįstamu balseliu [...].*

Bene dažniausiai emocijas žymintys veiksmažodžiai greta percipiento [Pcp] numato ir kontentyvo [Con] semantinę funkciją, pvz.:

(62) *Tai ir tu [Pcp] pajutai, kad jis yra šiose narnose [Con]?*

(63) *[...] jie [Pcp] baisiai manęs [Con] nekenčia.*

(64) *Jėzus [Pcp] jį [Con] per kelias dienas labai pamėgo.*

(65) *Aš [Pcp] ją [Con] dievinau!*

(66) *M. V. [Pcp] bijojo uždusti [Con].*

(67) *Išsigandau aš [Pcp] savo minčių [Con].*

Pastebėta, kad kai kuriuose pavyzdžiuose iliustruojamo kontentyvo [Con] reikšmėje galima išvelgti patiento [P]¹⁵ semantinės funkcijos reikšmės atspalvį, pvz.:

(68) *Ar jis jus [ConPat] mylėjo?*

(69) *O jis tave [ConPat] mylėjo?*

(70) *Aš myliu tave [ConPat].*

(71) *Aš jo [ConPat] bijau.*

(72) *Bijau tavęs [ConPat].*

(73) *Jie baisiai manęs [ConPat] nekenčia.*

(74) *Ak, ilgisi tavęs [ConPat] [...].*

(75) *Aš ją [ConPat] dievinau!*

(76) *Pamilo kunigą [ConPat].*

(77) *Na, matai, ji iškart tave [ConPat] pamilo.*

Kaip matyti iš pavyzdžių, patiento [P] atspalvį gali turėti tik konkretūs asmenys: *jus, tave, jo, tavęs, manęs, ją, kunigą* ir pan. Šių įvardžių ir daiktavardžių reikšmė mažiau siejasi su turinio funkcija, nors yra kontentyvo [Con] reikšmės, tačiau labiau žymi psichiškai veikiamą daiktą (asmenį). Tokią jų reikšmę lemia buvimas antru tos pačios tikrovės situacijos dalyviu, į kurį nukreipta pagrindinio dalyvio būseną (plg. Drukteinis 2006: 26).

Taigi šių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros yra tokios:

[Pcp],

[Pcp Con],

¹⁵ *Patientas* [P] — būsenos turėtojo, fiziškai ar psichiškai veikiamo daikto funkcija (Sližienė 1994: 20).

[Pcp Con_{Pat}].

Nemažą šio semantinio tipo dalį sudaro sangražiniai veiksmažodžiai. Pagal reikšmę juos taip pat galima skirstyti smulkiau. Dalis sangražinių veiksmažodžių sudaro poras su pirminiais veiksmažodžiais. Plg.: *kankinti* — *kankintis*, *nuvilti* — *nusivilti*, *sugédinti* — *susigésti*, *sunervinti* — *susinervinti*, *sugraudinti* — *susigraudinti*. Tokiais atvejais nesangražiniai veiksmažodžiai žymi veiksmus, išeinančius iš subjekto sferos ribų, apimančius ir subjektą, ir objektą, o sangražiniai veiksmažodžiai — būsenas, išsitenkančias subjekto sferoje, apimančias tik tą patį subjektą¹⁶, plg.:

(78) *Je* [aš] [A] **kankin***au* *tave* [P] — *atleisk*.

(79) **Kankina***usi* [aš] [Pcp], *lyg mano rankos ir kojos būtų pririštos [...]*.

(80) [Aš] [A] **nuvilsiu** *tave* [P], *brangioji, šampano nėra*.

(81) [Aš] [Pcp] **Nusivyli***au*, *kad taip ir nepamačiau atsiskyrėlio jo paties būste [Cous], bet džiūgavau, kad nė Upės jis nelaukė*.

Pavyzdžiai rodo šias poras sudarančių veiksmažodžių reikšmės bei valentingumo struktūrų skirtumus. Nesangražinių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūra:

[A P].

Sangražinių šių porų veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūra:

[Pcp Con].

Kai kurie sangražiniai veiksmažodžiai vartojami kaip atitinkamų nesangražinių veiksmažodžių sinonimai, jiems sangražos formantas nesuteikia jokios naujos reikšmės, plg.: *gailėti* — *gailėtis*, *pagailėti* — *pasigailėti*, pvz.:

(82) *Jau gailėjosi* [Vika] [Pcp], *kad čia atėjo* [Con].

(83) [...] *man* [Pcp] *tavęs* [Con] **gaila**...

(84) [Tu] [Pcp] **pagailėk** *manęs* [Con], *pabūk dar nors akimirka!..*

(85) *M. V.* [Pcp] **pasigailėjo** *kaip tik jį pasirinkusi* [Con].

Matyti, kad nesangražiniams ir jų porų nariams sangražiniams emocišes būsenas žymintiems veiksmažodžiams būdingas iš esmės tas pats semantinių funkcijų rinkinys:

[Pcp Con].

Sangražos dalelytė čia rodo tik tai, kad veiksmas tiesiogiai susijęs su veikėju, neišeina už jo interesų sferos.

Pastebėta, kad šiam semantiniam tipui priklausantis ir į pastarųjų porų sudėtį įeinantis sangražinis veiksmažodis *jaustis* savo reikšme nesiskiria nuo nesangražinio *jausti*, tačiau turi kitokią semantinio valentingumo struktūrą, nes paprastai lemia ne kontentyvo [Con], o moduso [Mod] semantinę funkciją, pvz.:

¹⁶ Plg. *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1997. p. 287.

(86) *Turiu aplink save šiokią tokią erdvę ir labai nemaloniai [Mod] jaučiuosi, kai kas nors ją pažeidžia.*

(87) *Jaučiuosi niekam nereikalinga užklydėlė [Mod] iš visai kitos erdvės ir kitokio laiko.*

(88) *Šitaip [Mod] jaučiasi žmogus [Pcp], vedamas į ešafotą.*

(89) *Ar žinai, kodėl žmonės [Pcp] taip gerai [Mod] jaučiasi vienas kito glėbyje?*

(90) *Tu [Pcp] jautiesi kaip vienišas keliautojas [Mod], pakliuvęs į nepažįstamą žemę.*

(91) *Moteris [Pcp] prisiglaudė prie vyro ir pasijuto maža, švelni, bejėgė [Mod] — kaip ką tik nudirtas triušio kailiukas.*

(92) [Aš] [Pcp] *Jaučiau* baisią įtampą [Con], tarsi man kas nors būtų užvertęs nepakeliamą našta, tarkim, įsakęs vadovauti valstybei.

(93) [Aš] [Pcp] *Neturiu jausti* to, ką [Con] *jaučiu*.

Taigi veiksmažodžio *jaustis* semantinio valentingumo struktūra yra tokia:

[Pcp Mod].

Emocinės būsenos semantinį tipą sudaro ir tokie percepcijos veiksmažodžiai, kurių vartojamos tik sangražinės formos: *baimintis, išsigąsti, šlykštėtis, nusiminti, džiaugtis, pasidžiaugti, susidrovėti, susigėsti, ilgėtis, susikrimsti*, pvz.:

(94) *Viešpatie, tu gi mane iš priešų rankų ištraukei, nedavei jiems [Pcp] piktai manim [Con] džiaugtis.*

(95) *Jis [Pcp] nusiminė.*

(96) [Aš] [Pcp] *Išsigandau* savo minčių [Con].

Matyti, kad šie veiksmažodžiai savo semantine struktūra nesiskiria nuo kitų emocinės būsenos grupei priklausančių veiksmažodžių. Jų būtinųjų semantinių funkcijų rinkinys toks:

[Pcp Con].

Šiam semantiniam tipui priklausančys veiksmažodžiai pagal tam tikrus smulkesnius semantinius komponentus (plg. IIIapka 1974: 91, 93) dar gali būti skirstomi ir kitaip, pvz.:

a) pagal **emocijų teigiamumą / neigiamumą**. Plg.: *mylėti, tikėti, džiaugtis, džiūgauti, dievinti, mėgti, patikti — nekęsti, gailėtis, baimintis, bijoti, sunerimti, kankintis, liūdėti, sielvartauti, pavydėti, susidrovėti, ilgėtis, nerimauti, sutrikti, panikuoti, susinervinti, pykti, pavyduliauti, nusiminti* ir kt., pvz.:

(97) *Aš [Pcp] tave [Con] mylėjau ir tebemyliu.*

(98) *Tau [Pcp] patinka* veidrodžiai [Con]?

(99) [...] *Jis atsigavo, Jis [Pcp] džiaugiasi, Jis [Pcp] kaifuoja... Cha — Jis!*

(100) *Žvilgtelk į mano neprietelius: kiek jų pasidarė daug ir jie [Pcp] baisiai manęs [Con] nekenčia.*

(101) *Tik [tu] [Pcp] neliūdėk, nepanikuok ir nepasiduok.*

(102)— *Mama, na ko tu [Pcp] pyksti!*

(103)*Jis pavargo, Jis [Pcp] nusiminė [...].*

Pavyzdžiai rodo, kad ir vienu, ir kitu šią opoziciją sudarančių percepcijos veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros sutampa:

[Pcp],

[Pcp Con].

Pastebėta, kad neigiamas emocijas reiškiančių veiksmažodžių J.Ivanauskaitės romane yra gerokai daugiau nei teigiamas;

b) pagal **emocijų intensyvumą**. Plg.: *džiaugtis — džiūgauti, nerimauti — panikuoti, liūdėti — sielvartauti, būgštauti — baimintis — bijoti, mėgti — dievinti* ir pan., pvz.:

(104)*Aš [Pcp] džiaugiuosi, — sausiai ištarė jis ir spragtelėjo pirštais.*

(105)*Boksininkas [Pcp] tikrai džiūgavo.*

(106)*Kelią žinojau puikiai, bet [aš] [Pcp] vis vien bijojau pasiklysti [Con], nerimavau, kad labirintas vėl iškrės man piktą pokštą ir vėl atsidursiu ne toje vietoje [Con], kurioje tikėjausi.*

(107)*[Aš] [Pcp] Būgštavau, kad gal bus mano ir Judo pokalbj nugirdęs [Con].*

(108)*Tik [tu] [Pcp] neliūdėk, nepanikuok ir nepasiduok.*

(109)*[Jūs] [Pcp] Neverkite ir neliūdėkite, ir neabejokite.*

(110)*[...] [tu] [Pcp] nesielvartauk dėl to, kas nepataisoma [Con].*

Akivaizdu, jog pirmieji porų nariai žymi ne tokią intensyvią būseną, o antrieji — intensyvesnę, tačiau matyti, kad šią opoziciją sudarančių veiksmažodžių semantinio valentingumo struktūros nesiskiria:

[Pcp],

[Pcp Con].

3. **Pojūčių** semantiniam tipui priklausančios veiksmažodžiai žymi fiziškai suvokiamą, jutimo organais fiksuojamą pojūtį (*matyti, regėti, pastebėti, pamatyti, tematyti, išvysti, nebematyti, neberegėti, neįžvelgti* (nepastebėti, nepamatyti reikšme), *girdėti, išgirsti, girdėtis, tegirdėti, užuosti* ir kt.)- Jį sudaro veiksmažodžiai *regėti, girdėti, uosti*, atitinkantys Wierzbickos ir Cliffo pasiūlytas 5, 6 — „matyti“, „girdėti“ — reikšmines grupes.

Šiam semantiniam tipui priklausančių veiksmažodžių žymimo pojūčio objektas yra kitas tos pačios situacijos dalyvis, fiziškai fiksuojamas jutimo organais, todėl jį, pagal Drukteinio siūlomą kriterijų, reikėtų laikyti savarankiška funkcija, pvz.:

(111)*Pamačiau šalto prakaito išpiltą savo atspindį.*

(112)*Avių nesimatė, tačiau palei duris sugulusios pusračiu tysojo baltosios katės.*

(113)*Vieni — akli, o tu gali regėti visą šio pasaulio grožį, bet svarbiausia — Jėzų.*

(114)*Beje, aš atsimenu, kada pirmą kartą ją išvydau.*

(115) *Užuodžiau dažų kvapą.*

(116) *Užuodžiau cigarečių dūmus.*

(117) *Kai novicijus atsisėdo ir užsidėjo stulą, moteris užuodė jo kvapą: drėgmės prisisunkęs drabužis, pienas ir smilkalai.*

(118) *Kai buvau dar visai maža, Magdalos turgaus aikštėje mačiau vieną moterį.*

Šios semantinės grupelės veiksmažodžiai gali numatyti vieną percipientą [Pcp], pvz.:

(119) *Kažkada vaikystėj [aš] [Pcp] mačiau.*

(120) *Ne, tikrai [aš] [Pcp] negirdėjau.*

Tačiau dažniau pasitaiko atveju, kai šio semantinio tipo veiksmažodžiai numato percipientą [Pcp] kartu su kontentyvu [Con]. Remiantis Drukteinio pastebėjimu, šio semantinio tipo veiksmažodžių numatomo kontentyvo [Con] reikšmėje galima išvelgti receptyvo [Rec]¹⁷ funkcijos atspalvį, nes šiuo atveju daiktavardžiai, į kuriuos nukreipta būseną, yra pajuntami labiau ne psichiškai, o fiziologiškai, išskyrus tuos atvejus, kai kontentyvas [Con] realizuojamas šalutiniu sakiniu, pvz.:

(121) *Pakelėje [mes] [Pcp] išvydome didelį figmedį [ConRec].*

(122) *Povilą Paukštietį [ConRec] tematydavau kaip ir kiti piligrimai — rytais ir vakarais.*

(123) *[...] kas [Pcp] mane [ConRec] tąsyk regėjo [...].*

(124) *Aš [Pcp] [...] tik dabar pamačiau per pelkę einantį žmogų [ConRec].*

(125) *Svaigius pavasario kvapus [ConRec] užuosdavau pravėrus langą.*

(126) *Visą dieną jie [Pcp] girdėjo, kaip Go kažką stumdė, laužė, kapojo, daužė [Con], retkarčiais šiurpiai surikdamas.*

Semantinio valentingumo struktūra:

[Pcp],

[Pcp ConRec],

[Pcp Con].

Galimi ir kitokie J.Ivanauskaitės romane vartojamų percepcijos veiksmažodžių skirstymo būdai. Remiantis Grendos (2001: 233) pateikiamais semantiniiais diferenciniais požymiais **dinamiškumas** — **statiškumas**, **kintamumas** — **nekintamumas**, kurie laikomi universaliais, galima skirti:

1) **momentinės** ir **tęstinės** (*trukmės*) būsenos veiksmažodžius. Momentinės būsenos veiksmažodžiai turi semantinį požymį *statiškumas* ir reiškia būseną, kuri pajuntama tik kartą. Tęstinės būsenos veiksmažodžiai turi semantinį požymį *dinamiškumas* ir reiškia būseną, kuri juntama kurį laiką. Plg.: *suabejoti* — *abejoti*, *pamanyti* — *manyti*, *pagalvoti* — *galvoti*, *sužinoti* —

¹⁷ Receptyvo [Rec] sąvoką pateikia Drukteinis (2006: 26), turėdamas omenyje, kad ja nusakomi tik fiziniu jutimu suvokiami objektai.

žinoti, išsigąsti — bijoti, pamilti — mylėti, pajusti — jausti, pamatyti — matyti, išgirsti — girdėti ir kt., pvz.:

(127) Aš **pamaniau**, kad jeigu įėjus į negyvenamą namą nusižudyčiau, mano kūno niekas nerastų kokį pusmetį.

(128) **Manė**, negalėsianti nė pajudėti, bet, jos nuostabai, kūnas pasirodė nepaprastai lengvas, minkštas ir lankstus.

(129) Štai kokią moterį **pamilo** stebukladarys ir šventasis!!!

(130) Aš labai **mylėjau** vieną žmogų.

(131) Iš kur Jis **sužinojo** mano vardą?!

(132) — Iš kur jūs **žinot**?

Pastebėtina, kad kone visi momentinės būsenos veiksmažodžiai yra priešdėliniai vediniai (DLKG 1997: 404). Taigi, remiantis daryba, šie veiksmažodžiai taip pat sudaro vieną grupę — jie priskiriami laiko reikšmės veiksmažodžių akimirkos (momentiniams) vediniams, daromiems su įvairiais priešdėliais. Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje teigiama, kad tokie vediniai „reiškia staiga kilusią būseną“ (ten pat);

2) **nekintamos** ir **kintamos** būsenos veiksmažodžius. Nekintamos būsenos veiksmažodžiai turi semantinį požymį *nekintamumas* ir reiškia būseną, kuri yra pastovi. Kintamos būsenos veiksmažodžiai turi semantinį požymį *kintamumas* ir reiškia būsenos kitimą. Plg.: *išmanyti, žinoti, sapnuoti, galvoti, drovėtis, norėti — susidrovėti, sužinoti, pamiršti, sunerinti, nustepti, suglumi, susinervinti, susikrimsti, nusiraminti* ir kt., pvz.:

(133) Gal tau net atrodo, kad ką nors **išmanai** apie meną?

(134) Aš **pamiršau** Paulių.

(135) — **Nusiraminkit**, Vika.

(136) **Suglumau**, nes **nežinojau**, ką turiu jam atsakyti.

Anksčiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad šias grupes sudarančių veiksmažodžių SemVS iš esmės nesiskiria. Žr. 1 lentelę.

1 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių semantiniai tipai ir jų SemVS*

Veiksmažodžių semantinis tipas	Semantinė funkcija				
	Percipentas [Pcp]	Kontentyvas [Con]	Kontentyvas su patiento atspalviu [ConPat]	Kontentyvas su receptyvo atspalviu [ConRec]	Modusas [Mod]
<i>Mentalinės būsenos veiksmažodžiai</i>	+	+	-	-	-
<i>Emocinės būsenos veiksmažodžiai</i>	+	+	+	-	+
<i>Pojūčius žymintys veiksmažodžiai</i>	+	+	-	+	-

2. SINTAKSINIO PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ VALENTINGUMO ANALIZĖ

Šioje darbo dalyje nagrinėjamas percepcijos veiksmažodžių sintaksinis valentingumas, t. y. žiūrima šių veiksmažodžių suponuojamų semantinių funkcijų atitikmenų sintaksiniame lygmenyje.

Anot Sližienės (1994: 17), „veiksmažodžio reikšmės lemiamas poreikis jungtis su apibrėžtu skaičiumi jam reikalingų tam tikros (gramatinės) formos žodžių ar jų atitikmenų (vadinamųjų palydovų) vadinamas jo **sintaksiniu valentingumu** (SinV)“. Būdingiausios veiksmažodžių palydovų formos yra daiktavardžių linksniai ar prielinksninės konstrukcijos¹⁸.

J. Šukys (1998: 7, 11) teigia, kad linksnis ir prielinksninės formos iš esmės yra sintaksės objektas, nes tikroji jo reikšmė paaiškėja sakinyje ar bent reikšmingų žodžių junginyje. Manoma, kad linksnio funkcija yra žymėti daiktavardžio bei jo atitikmens santykį su kitais sakinio žodžiais, paprastai su veiksmažodžiu ar kitu daiktavardžiu (Valeckienė 2000: 66).

Skiriamos sintaksinės ir semantinės linksnių funkcijos. Kiekvienas linksnis tuo pačiu metu sakinyje atlieka tam tikrą sintaksinę ir tam tikrą skaičių semantinių funkcijų. Sintaksines funkcijas lemia sintaksiniai žodžių ryšiai nepriklausomai nuo konteksto, o semantines — santykiaujančių žodžių leksinės reikšmės bei jų semantiniai santykiai, ribojami konteksto (Valeckienė 2000: 72, 73). Pažymėtina, kad tas pats linksnis turi ne vieną funkciją, o ta pati funkcija būdinga ne vienam linksniui.

Sintaksiniame lygmenyje linksniai gali reikšti **subjektą, objektą** ir jo atmainą — **priemonę, būvį, požymį, aplinkybę**. Būdingiausias subjekto bei būvio linksnis yra *vardininkas*, objekto — *galininkas*, požymio — *kilmininkas*, aplinkybių — *vietininkas, įnagininkas, naudininkas* (Šukys 1998: 12). Semantiniame lygmenyje skiriama daug semantinių funkcijų, žyminčių dažniausiai daiktavardžių ir veiksmažodžių konstrukcijas.

2.1. Percepcijos veiksmažodžių numatomų aktantų sintaksinė realizacija

Pirmoje darbo dalyje aptartas tyrimas parodė, kad visų trijų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų SemVS skiriasi, tačiau tie skirtumai nėra labai dideli. Vadinasi, percepcijos veiksmažodžiai neturi labai ryškių tarpusavio reikšmės skirtumų. Tačiau tuos skirtumus atskleidžia sintaksinis jų valentingumas.

Išnagrinėjus kiekvieną reikšminę grupę pastebėta, kad:

¹⁸ *Prielinksninę konstrukciją* sudaro prielinksnis ar polinksnis su daiktavardžio ar kokio kito daiktavardiškojo žodžio linksniu (Šukys 1998: 17).

1) *mentalinės būsenos* veiksmažodžių suponuojama percipiento [Pcp] semantinė funkcija sakinyje paprastai realizuojama daiktavardžio ir įvardžio vardininku, kartais naudininku, pavieniais atvejais galininku:

[Pcp] **Nom, Dat, Acc**, pvz.:

(137) *Tu* [Pcp] **norėjai** su kažkuo susitikt.

(138) *Ko gero todėl, kad aš* [Pcp] ir vėl **sapnavau** tą patį košmarą...

(139) *Aš* [Pcp] **manau**, mes ilgai, kalbėsime.

(140) *Ji* [Pcp] net **nustebo**, kad tokia smulkmena gali nežmoniškai skaudžiai nudiegti širdį.

(141) **Žmogus** [Pcp] atsisuko ir mane **pastebėjo**.

(142) *Mokytojau, o kur norėtum ją valgyti?* — **susirūpino Morta** [Pcp].

(143) *O man* [Pcp] **rodos**, ji tiesiog užduso iš neapykantos.

(144) *Upei* [Pcp] **dingtelėjo**, kad išbyrėjo vitražų stiklai, nes įtampa bažnyčioje buvo veik nepakeliama.

(145) *Jai* [Pcp] **toptelėjo**, kad paprastutės melodramos herojė pasinaudotų situacija ir virstų tiesiai vyrui į glėbį.

(146) *Man* [Pcp] **rodos**, tau reikia truputėlį prasiblaškyti!

(147) *Žiūrėjom vienas kitam į akis* — *man* [Pcp] **atrodė**, kad neapsakomai ilgai.

(148) *Tas jos keiksmažodis mane* [Pcp] **apstulbino** kur kas labiau nei mažutė avarija.

Šio semantinio tipo veiksmažodžių numatoma kontentyvo [Con] semantinė funkcija sakinyje dažniausiai realizuojama daiktavardžio ar įvardžio galininku, labai dažnai ir šalutiniais sakiniiais, atitinkančiais galininką, dažni ir veiksmažodžio bendraties raiškos atvejai (ypač, kai kontentyvą [Con] numato percepcijos veiksmažodis *norėti*):

[Con] **Acc, S, Inf**, pvz.:

(149) *Puikiai prisimenu tą dieną* [Con] — *tykią, pilką ir ūkanotą*.

(150) *Viešpatie, kas man bepadės?* — *klausdavau ir klausdavau tiesiog primygtinai, kol pagaliau suvokiau vieną aukso taisyklę* [Con].

(151) *Ko gero todėl, kad aš ir vėl sapnavau tą patį košmarą* [Con]...

(152) *Aš dabar suvokiau, kad esi visai kitoks žmogus ir neprivalai pasikeisti vien tam, kad aš būčiau laiminga* [Con]...

(153) *Aš taip noriu, kad tau būtų gera* [Con]...

(154) *Žinau, kad iš mano pasakojimų taip neatrodo* [Con].

(155) *Jei tavęs nepažinočiau, manyčiau, kad iš manęs tyčiojiesi* [Con]!

(156) *Kaipgi man suprasti jo sakinį* [Con] — „Aš nekaltas“?!

(157) *Nusprendžiau niekur nebesitraukti* [Con] iš tos atokios vietos kol numirsiu.

(158) *Bet dabar susigraudinusi noriu apverkti savo kaltybes ir sugrižti* [Con] pas Dievą.

(159) *Ir dar taip neseniai net nesvajojau išvysti* [Con] *šventojo miesto.*

(160) *Paulius nė nemanė padėti* [Con].

(161) *Pacientai dažniausiai nenori prisiminti* [Con] *visų savo bėdų.*

(162) *Mano dama nori pasižiūrėti* [Con], *kaip gyvena čigonai.*

(163) *Aš visai nenoriu sugriaut* [Con] *tavo gyvenimo.*

Daug rečiau kontentyvas [Con] reiškiamas daiktavardžio ar įvardžio kilmininku, prielinksnių konstrukcijomis, kartais — vardininku, įnagininku; rastas ir vienas dalyvio raiškos pavyzdys:

[Con] **Gen, pN, Nom, Instr, Part**, pvz.:

(164) *Tai gal tu geidauji Jo, pranašo, kūdikio* [Con]?!

(165) *Žinoma, tada nesupratau tų anglišku žodžių* [Con].

(166) *Svaigau nuo begalinio ilgesio* [Con].

(167) *Piktdžiugiškai kvaitau nuo jos ironijos* [Con]!

(168) *Eik su manimi, jei tau tikrai rūpi Jėzaus gyvybė* [Con].

(169) *Niekam nedingtelėjo mintis* [Con] *Judo sulaukyti.*

(170) *Kodėl jis nepatikėjo begaliniu Dievo atlaidumu* [Con]?

(171) *Kipšas tavim* [Con] *susigundė, raganėle.*

(172) *Aš nustebau radusi* [Con] *bažnyčią beveik visai tuščią.*

Taigi mentalinės būsenos veiksmožodžių numatomos kontentyvo [Con] semantinės funkcijos sintaksinės realizacijos struktūra:

[Con] **Acc, S, Inf, Gen, pN, Nom, Instr, Part**;

2) *emocinės būsenos* veiksmožodžių numatoma percipiento [Pcp] semantinė funkcija sakinyje paprastai realizuojama daiktavardžio ir įvardžio vardininku, pasitaiko ir naudininko raiškos atvejų:

[Pcp] **Nom, Dat**, pvz.:

(173) *Dėl ko taip sielvartavo Gregoras Narekietis* [Pcp]...

(174) *Aš* [Pcp] *myliu jus.*

(175) *Galiu lažintis, kad ir jis* [Pcp] *pajuto kažką panašaus.*

(176) *Vika* [Pcp] *jautėsi it blogai prikimšta skudurinė lėlė.*

(177) *Na, brangioji* [Pcp], *nurimk, nurimk, nurimk...*

(178) *Neverkite ir jūs* [Pcp] *neliūdėkite, ir neabejokite.*

(179) *Vyrai* [Pcp] *pavydėjo vyrams.*

(180) *Taip, aš* [Pcp] *neištverčiau.*

(181) *Man* [Pcp] *visai neberūpėjo, kas ką apie mane pagalvos ar kokiais žodžiais mane sutiks Morta, Marija, Simonas Petras...*

(182) *Patiko moterims* [Pcp].

Šio semantinio tipo veiksmažodžių numatoma kontentyvo [Con] semantinė funkcija sakinyje dažniausiai realizuojama daiktavardžio ar įvardžio kilmininku, dažnai galininku, įvairiomis žodžių samplaikomis, žodžių junginiais ar šalutiniais sakiniais, kartais įnagininku, pasitaiko ir daiktavardžio ar įvardžio vardininko bei veiksmažodžio bendraties raiškos atvejų:

[Con] **Gen, Acc, S, Instr, Nom, Inf**, pvz.:

(183) *Jis nekenčia moterų giminės* [Con] ...

(184) *Kodėl aš nemyliu jūsų* [Con] *taip, kaip ją kad myliu?*

(185) *Bijojau jo* [Con]...

(186) *Klykiau ir net pati išsigandau savo balso* [Con].

(187) *Baisiausiai savęs* [Con] *gailėjausi*.

(188) *Na, matai, ji iškart tave* [Con] *pamilo*.

(189) *Vėl pajutau vilkinantį išgastį* [Con].

(190) *Abu jautėme itampą* [Con].

(191) *Tėvą Paulių pamačius, patyriau tą patį* [Con]: *nenusakomą žvėrišką ir pirmą pradijį jausmą* [Con]...

(192) *Aš ją* [Con] *dievinau!*

(193) *Nusivyliau, kad taip ir nepamačiau atsiskyrėlio jo paties būste* [Con], *bet džiūgavau, kad nė Upės jis nelaukė* [Con].

(194) *Aš netikiu, kad Išganytojas galėjo šitaip kalbėti* [Con]!

(195) *Aš tikiuosi, kad tu įvertinsi tai*.

(196) *Aš pajutau, kaip iš manęs išėjo galia* [Con].

(197) *Apstulbau, kad geismo apimta moteris gali būti tokia atstumianti* [Con].

(198) [...] *man tai* [Con] *nepaprastai patiko*.

(199) *Tik vienas klausimas* [Con] *mane tebekamavo*.

(200) *Rėkiu net dusdama ir šlykščiuosi savo silpnavališkumu* [Con].

(201) *Tikiu tavim* [Con].

(202) *Džiaukis Juo*, [Con] *džiaukis!*

(203) *Kiekvieną akimirką bijojau Jį prarasti* [Con].

Emocinės būsenos veiksmažodžių numatoma moduso [Mod] semantinė funkcija sakinyje paprastai realizuojama dvejopai — dažniau būdvardžių ar jų atitikmenų vardininku, daiktavardžio vardininku, rečiau papildiniu:

[Mod] **Adj, Nom, Adv**, pvz.:

(204) *Jaučiausi visiškai rami* [Mod] *ir laiminga* [Mod].

(205) *Jaučiausi neapsakomai pavargus* [Mod], *nusivylus* [Mod] *ir liūdna* [Mod].

- (206) *Aš jaučiausi vis **vienišesnė*** [Mod].
- (207) *Nors jaučiausi baisingai **pavargus*** [Mod] — *miegas neėmė.*
- (208) *Jaučiausi baisiai **vieniša*** [Mod].
- (209) *Jautėsi visiškai **pažeminta*** [Mod].
- (210) *Likusieji dėl to jautėsi didžiai **nuskriausti*** [Mod].
- (211) *Jaučiausi **praradusi*** [Mod] *visut viską.*
- (212) *Jaučiausi **nugalėjusi*** [Mod] *savo varžovę.*
- (213) *Moteris prisiglaudė prie vyro ir pasijuto **maža, švelni, bejėgė*** [Mod].
- (214) *Jaučiuosi niekam nereikalinga **užklydėlė*** [Mod].
- (215) *Jaučiausi kaip koks praskrendantis **paukštis*** [Mod].
- (216) *Jaučiausi joje it **vabalėlis*** [Mod] [...].
- (217) [...] *namuose Go jausis **geriau*** [Mod].
- (218) *Čia jaučiausi kur kas **geriau*** [Mod] *nei didžiojoje bažnyčioje.*
- (219) *Kai Gerda išėjo, pasijutau neapsakomai **prastai*** [Mod].;

3) *pojūčius* žyminčių veiksmažodžių suponuojamas percipientas [Pcp] sakinyje paprastai realizuojamas tik daiktavardžių ar įvardžių vardininku (dažniausiai) ir naudininku (kartais):

[Pcp] Nom, Dat, pvz.:

- (220) *Ar **jūs*** [Pcp] *matėte Vilnių naktį?*
- (221) *[Aš]* [Pcp] *Girdėjau ir jaučiau tankiai plakant Jo širdį.*
- (222) *Tik staiga **aš*** [Pcp] *pamačiau jos veidą.*
- (223) *Eime, — pasakė suspausdamas mano pirštus taip, kad net [**aš**]* [Pcp] *pajutau skausmą.*
- (224) [...] *saldumo, kartybės, kraujo, pieno skonį burnoje jautė nelaimingoji **Ieva*** [Pcp].
- (225) *Moteris* [Pcp] *užuodė jo kvapą.*
- (226) *Tau* [Pcp] *nepasigirdo!*
- (227) *Laužas jau buvo sukrautas, ir net čia **mums*** [Pcp] *girdėjosi godulingas minios čepsėjimas.*

Šio semantinio tipo veiksmažodžių numatoma kontentyvo [Con] semantinė funkcija sakinyje dažniausiai realizuojama daiktavardžio ar įvardžio galininku, įvairiomis žodžių samplaikomis, žodžių junginiais, dalyvių, padalyvių konstrukcijomis ar šalutiniais sakiniais, kartais kilmininku (paprastai, kai percepcijos veiksmažodis turi neiginį *ne-*):

[Con] Acc, S, Gen, pvz.:

- (228) *Girdėjau tik liūdną **girgždesį*** [Con] [...].
- (229) *Retai **jį*** [Con] *tematydavau.*
- (230) *Pamačiau šalto prakaito išpiltą savo **atspindį*** [Con].

(231) *Mačiau vien **nugaras** [Con] ir įvairiaspalvėmis skraistėmis pridengtas moterų **galvas** [Con].*

(232) *Staiga ant jos kaklo pamačiau **papuošalą** [Con] iš mėlynų, geltonų ir žalių plunksnyčių.*

(233) *Girdėjau Pauliaus **balsą** [Con], bet jau buvo per vėlu.*

(234) *Visur regėjau jo **veidą, akis, rankas** [Con], girdėjau **balsą** [Con]...*

(235) *Bet girdėjau **mokytoją** [Con] sakant [...].*

(236) *Girdėjau **žmones** [Con] kalbant.*

(237) *„...mes matėm, mes matėm, **ką šita Magdaliėtė pridarius** [Con]...*

(238) *Matydavau, **kaip visas Jėzaus kūnas įsitempia** [Con] [...].*

(239) *Mačiau, **kad mane apsupusieji, pirmose gretose stovintieji žmonės jau nekantriai kumščiuose gniaužia akmenis** [Con].*

(240) *Mačiau, **kaip jis nuleido ranką su ryškiai išsišovusiomis melsvomis gyslomis ir ilgu, plonu pirštu pradėjo braižyti smėlyje** [Con].*

(241) *Nemačiau **Jono** [Con].*

(242) *[...] pro kurios langą nemačiau **nieko** [Con].*

(243) *Graužiausi, kad nemačiau tos **akimirkos** [Con] [...].*

(244) ***Ničnieko** [Con] nebegirdėjau.*

(245) *Per jokias laidotuves negirdėjau **numirėlio** [Con] taip šiurpiai šaukiant.*

Taigi matyti, kad visų trijų semantinių tipų veiksmažodžių suponuojamos būtinios semantinės funkcijos sakinyje realizuojamos skirtingomis linksnių kombinacijomis. Panašią sintaksinio valentingumo struktūrą turi mentalinės būsenos ir pojūčius žymintys veiksmažodžiai. Pirmųjų (mentalinės būsenos veiksmažodžių) SinVS:

[Pcp] Nom, Dat, Acc,

[Con] Acc, S, Inf, Gen, pN, Nom, Instr, Part,

antrųjų (pojūčių veiksmažodžių) SinVS:

[Pcp] Nom, Dat,

[Con] Acc, S, Gen.

Tačiau skirtumas yra — pojūčių veiksmažodžių numatomų linksnių įvairovė žymiai skurdesnė.

Nuo šių veiksmažodžių semantinių tipų savo sintaksinio valentingumo struktūra visiškai skiriasi emocines būsenas žymintys veiksmažodžiai:

[Pcp] Nom, Dat,

[Con] Gen, Acc, S, Instr, Nom, Inf,

[Mod] Adj, Nom, Adv.

Taigi atlikus tyrimą paaiškėjo, kad, nors šių veiksmažodžių SemVS sutampa, tačiau SinVS dažniausiai skiriasi. Žr. 2, 3, 4 lenteles.

2 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių SinVS: percipiento [Pcp] sintaksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Percipiento [Pcp] semantinės funkcijos atitikmuo sintaksiniame lygmenyje</i>										
	Nom	Dat	Acc	Gen	Instr	Inf	Adj	Adv	S	Part	pN
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

3 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių SinVS: kontentyvo [Con] sintaksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Kontentyvo [Con] semantinės funkcijos atitikmuo sintaksiniame lygmenyje</i>										
	Nom	Dat	Acc	Gen	Instr	Inf	Adj	Adv	S	Part	pN
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	+	+	+	+	-	-	+	-	-
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	-

4 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių SinVS: moduso [Mod] sintaksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Moduso [Mod] semantinės funkcijos atitikmuo sintaksiniame lygmenyje</i>										
	Nom	Dat	Acc	Gen	Instr	Inf	Adj	Adv	S	Part	pN
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

3. LEK SINIO PERCEPCIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ VALENTINGUMO ANALIZĖ

Anot Sližienės (1994: 28), „veiksmažodžio galėjimas jungtis su tam tikromis leksemomis, arba jo tarpusavio semantinio derinimosi su kitais žodžiais galimybės, paprastai vadinama jo **leksiniu valentingumu**“. Laikomasi nuomonės, kad leksinė SemVS raiška pačia bendriausia prasme priklauso nuo aktantų semantinės funkcijos. Daug čia lemia ir veiksmažodžio leksinė reikšmė bei jo semantinio derinimosi su kitais žodžiais galimybės. Todėl leksinis veiksmažodžių valentingumas yra svarbus nagrinėjant veiksmažodžių semantiką apskritai.

Jakaitienė (1988: 70) teigia, kad apibūdinant šio tipo valentingumą, būtina nurodyti, kokių semantinių klasių žodžiai gali būti tiriamų predikatinių žodžių pozicijose, mat tik semantiškai suderinami žodžiai (t. y., jei jų reikšmės turi sutampančių arba bent panašių semantinių požymių) sudaro taisyklingą bei prasmingą junginį.

Taigi šioje darbo dalyje siekiama nurodyti, kokių semantinių klasių žodžiai gali būti veiksmažodžio valentiniais palydovais.

3.1. Percepcijos veiksmažodžių numatomų aktantų leksinė realizacija

SemVS ir SinVS analizės parodė šiame darbe nagrinėjamų percepcijos veiksmažodžių bendrumus ir skirtumus. Šių veiksmažodžių semantinę analizę papildė ir jų leksinio valentingumo tyrimas.

Išnagrinėjus visus tris percepcijos veiksmažodžių semantinius tipus pastebėta, kad:

1) *mentalinės būsenos* veiksmažodžiai sakinyje paprastai reikalauja asmenis žyminčių vardažodžių, todėl jų suponuojamo percipiento [Pcp] funkcijos aktantai priklauso tik asmenų [Hum] semantinei klasei:

[Pcp] Hum, pvz.:

(246) *Vika* [Pcp] [...] *stebėjosi* dar niekad nepatirtu įstabios laisvės skoniu.

(247) *Aš* [Pcp] *nustebau* radusi bažnyčių beveik visai tuščią.

(248) *Man* [Pcp] *rodos*, Jėzui būtų skaudu tatai sužinoti.

(249) *Vika* [Pcp] [...] *pamanė*, kad taip turbūt atrodo undinės rankos.

(250) *M. V.* [Pcp] *kažkodėl pamanė*, kad šis inkvizitorius visuomet šypsosi tik viena lūpų puse.

(251) *Pauliau, aš* [Pcp] *nenoriu* tikėt tokiais dalykais!

(252) *Aš* [Pcp] *noriu* miego.

(253) *Moteris* [Pcp] *norėjo* atsistoti šalia [...].

(254) *Aš* [Pcp] *pamiršau* Paulių.

(255) *Kodėl jis* [Pcp] **nepatikėjo** *begaliniu Dievo atlaidumu?*

(256) **Kiekvienas** [Pcp] **troško** *pačiame minios tirštume būt pastebėtas ir iš kitų išskirtas.*

(257) *Ir visi* [Pcp] *vieno* **tetroško** [...].

(258) **M. V.** [Pcp] **trokšte troško** *šitaip sutraiškyti sau kaukolę.*

(259) *Ko gi tu* [Pcp] **geidi?**

(260) *Labai mažai kas* [Pcp] **tesuvokia**, *kad tikroji meilė visada turi rizikos faktorių.*

(261) **Supratai, ragana** [Pcp]?

(262) **Moteris** [Pcp] [...], *kad, kaip ir buvo Paulius įsakęs, sulig kiekviena pakopa jaučia vis didesnę, d i d e s n ę, DIDESNĘ laisvę.*

(263) **Aš** [Pcp] **dabar suvokiau**, *kad esi visai kitoks žmogus ir neprivalai pasikeisti vien tam, kad aš būčiau laiminga...*

Pastebėta, kad mentalinės būsenos veiksmoždzių numatomas kontentyvas [Con] dažniausiai siejamas su abstrakčiais dalykais, todėl reiškiamas abstrakčiais daiktavardžiais. Šiuo atveju kontentyvo [Con] funkcijos aktantai priklauso abstraktų [Abstr] semantinei klasei:

[Con] Abstr, pvz.:

(264) *Ko gero todėl, kad aš ir vėl sapnavau tą patį košmarą* [Con]...

(265) [...] *kuri [košmarą]* [Con] *abu susapnavome, tačiau kartu ir pabudome.*

(266) [...] **suvokiau** *vieną aukso taisyklę* [Con] ...

(267) *Marija Magdaliėtė vadinama moterimi „kuri žinojo viską* [Con]".

(268) *Iš kur Jis sužinojo mano vardą* [Con]?!

(269) *Jis tai* [Con] **žinojo.**

(270) [...] **žinojo** *tik viena* [Con]: *daugiau išverti nebeįstengia.*

(271) [...] **absurdiškumą** [Con] *pati kuo puikiausiai suvokė.*

(272) *Atsimenu, Viešpatie, tavo darbus* [Con], *o kaip gerai man žinomi ano meto stebuklai* [Con]!

(273) **Aš troškau** *tik vieno* [Con] — *kad jis mane girdėtų.*

(274) **Troškau bausmės** [Con].

(275) **Troškau mirties** [Con]!

(276) *Kažkas norėjo* **tavo gimimo** [Con].

(277) *Kai sapnavau tą kruviną potvynį* [Con] *pirmą kartą — baigėsi mano ryšys su Go.*

(278) **Aš jau vienąkart sapnavau panašią situaciją** [Con].

Pastebėta, kad kontentyvas [Con] retkarčiais realizuojamas ir asmenis [Hum] žyminčiomis leksemomis:

[Con] Hum, pvz.:

(279) **Jį** [Con] *naktimis sapnuodavau ir galvodavau vos pabudus.*

(280) *Visiškai to vyro* [Con] **nebenorėjo**.

(281) *Nenorėjo tavęs* [Con]?!

Pasitaiko atvejų, kai šios funkcijos aktantai, numatomi mentalinės būsenos veiksmažodžių, priklauso ir negyvų daiktų [-Anim] semantinei klasei:

[Con] –Anim, pvz.:

(282) *Kaip kitiems nesistebėti žalvarnio plunksnomis* [Con], *su duonos trupiniais susimaišiusiais konfeti skritulėliais* [Con], *užrašų knygelėje liūdinčiais bespalviais žiedlapiais* [Con].

Taigi *mentalinės būsenos* veiksmažodžių numatomos percipiento [Pcp] semantinės funkcijos aktantai priklauso tik asmenų [Hum] semantinei klasei, o kontentyvo [Con] — dažniausiai abstraktų [Abstr], asmenų [Hum], rečiau negyvų daiktų [-Anim] semantinėms klasėms:

[Pcp] Hum;

[Con] Abstr, Hum, -Anim;

2) *emocinės būsenos* veiksmažodžiai sakinyje taip pat visada pirmiausia reikalauja asmenis žyminčių vardažodžių, todėl jų suponuojamo percipiento [Pcp] funkcijos aktantai priklauso tik asmenų [Hum] semantinei klasei:

[Pcp] Hum, pvz.:

(283) *Vika* [Pcp] **jautėsi** *it blogai prikimšta skudurinė lėlė*.

(284) *M. V.* [Pcp] [...] **jautėsi** *it paguldyta po akmeniniu slėgtuvu*.

(285) *[sivaizduoju, kaip jautėsi žmogus* [Pcp], *kuris sugalvojo priežodį — „Kaip perkūno trenktas“*.

(286) *Ji* [Pcp] [...] **jautėsi** *bekūnė, besvorė ir bijojo apalpti*.

(287) *Vika* [Pcp] **jautėsi** *it nesvarumo būklėje*.

(288) *Ar jis* [Pcp] *jus mylėjo?*

(289) *Kodėl aš* [Pcp] **nemyliu** *jūsų taip, kaip ją kad myliu?"*

(290) *Ir pamilome mudu* [Pcp], *pamilom karštai*.

(291) *Jis* [Pcp] **nusiminė**.

(292) *Vyrai* [Pcp] **pavydi** *šitokios galios*.

(293) *Bet, jei tu* [Pcp] **pabijosi**, *mudu daugiau niekad nebesusitiksime*.

(294) *O aš* [Pcp] **bijojau** *skutimosi procedūros*.

(295) *Ne, ne ugnies aš* [Pcp] **bijojau**.

(296) *Jūs* [Pcp] **mėgote** *groti?*

(297) *Nepyk, mama* [Pcp].

(298) *Aš* [Pcp] *ją dievinau!*

(299) *Boksininkas* [Pcp] *tikrai džiūgavo*.

(300) *Visos moterys* [Pcp] *mūsų giminėj jos nekentė.*

(301) *Žmogus* [Pcp] *bijo savyje esančio žvėries.*

Šių veiksmožodžių numatomos kontentyvo [Con] funkcijos aktantai dažniausiai reiškami asmenis žyminčiais vardažodžiais, todėl jie taip pat priklauso asmenų semantinei klasei:

[Con] **Hum**, pvz.:

(302) *Baisiausiai savęs* [Con] *gailėjausi.*

(303) [...] *tai, kuri pamilo kunigą* [Con].

(304) *Štai kokią moterį* [Con] *pamilo stebukladarys ir šventasis!!!*

(305) *Na, matai, ji iškart tave* [Con] *pamilo.*

(306) *Džiaukis Juo* [Con], *džiaukis.*

(307) *Ak, ilgisi tavęs* [Con], *Jėzau, mano siela.*

(308) *Visų kitų* [Con] *bijodavau.*

(309) *Bijojau ne savo sesers* [Con] [...].

(310) *Kajafas bijo romėnų* [Con].

(311) *Bijojau jo* [Con]...

(312) *Neapkenčiau savęs* [Con].

(313) *Simonas Petras ypačiai manęs* [Con] *nekentė.*

Kartais šio semantinio tipo veiksmožodžių numatomas kontentyvas [Con] realizuojamas abstraktu [Abstr]:

[Con] **Abstr**, pvz.:

(314) [...] *tuo kartesnę pagiežą* [Con] *Vika jai jautė.*

(315) *Abu jautėme įtampą* [Con].

(316) *Vika jautė skausmą* [Con] *sprande ir stubure.*

(317) *Pagavau Jo balse tą gaidą* [Con], *kurios labiausiai bijodavau.*

(318) *Pati nepajutau nė lašelio uždrausto vaisiaus saldybės* [Con], *tik gėdą* [Con] *ir nusivylimą* [Con].

(319) *Pati jaučiau ypatingą savo žodžių galią* [Con].

(320) *Pajutau neapsakomą nuovargį* [Con].

(321) [...] *[rytų]* [Con] *baisiausiai pavydėjau Upei.*

(322) *M. V. nė sykio neatsimerkė, bet ir pro užmerktus vokus jautė vėsu mėnesienos baltumą* [Con].

Veiksmožodžio „pasijusti“ numatomos moduso [Mod] semantinės funkcijos aktantai tam tikrais atvejais priklauso asmenų [Hum], abstraktų [Abstr] ar gyvų būtybių [+Anim] semantinėms klasėms:

[Mod] **Hum, Abstr, +Anim**, pvz.:

(323) *Ji ir pasijuto kaip ragana* [Mod].

(324) *Užsimerkė ir pasijuto kaip reaktyvinis angelas* [Mod], *lekiantis į niekur*.

(325) *Kažkodėl pasijutau kaip mažas kregždžiukas* [Mod], *kuri tėvas maitina iš snapo į snapą*.

(326) *Pasijutau tik dar vienišesnė* [Mod].

Taigi matyti, kad emocinės būsenos veiksmazodžių suponuojamų semantinių funkcijų aktantai dažniausiai priklauso asmenų [Hum], rečiau abstraktų [Abstr], gyvų būtybių [+Anim] semantinėms klasėms:

[Pcp] Hum,

[Con] Hum, Abstr,

[Mod] Hum, Abstr, +Anim;

3) *pojūčius* žyminčių veiksmazodžių suponuojamas percipientas [Pcp] sakinyje paprastai reikalauja asmenis arba gyvas būtybes žyminčių vardažodžių, todėl jų suponuojamo percipiento [Pcp] funkcijos aktantai priklauso asmenų [Hum] bei gyvų būtybių [+Anim] semantinėms klasėms:

[Pcp] Hum, +Anim, pvz.:

(327) *Ką tu [Pcp] pamatei?*

(328) *Aš [Pcp] juos pamačiau*.

(329) *Vika [Pcp] regėjo Pauliaus veidą, virpančių ir spinduliuojančių dėmių apsuptą*.

(330) *Ypač gerai jis [Pcp] regi viską, kas su mirtimi susiję*.

(331) *M. V. [Pcp] nieko nebematė ir ėjo aklai, klausydama sargybinio žingsnių*.

(332) *Vika [Pcp] pastebėjo, kad Pauliui po akimis atsirado tamsūs maišeliai, o veidas suseno ir sulyso*.

(333) *Žmogus [Pcp] atsisuko ir mane pastebėjo*.

(334) *Jūs [Pcp] tikriausiai pastebėjot [...]*.

(335) *Moteris [Pcp] užuodė jo kvapą*.

(336) *Jei ligonis [Pcp] pamato savo mirtį, stovinčią kojūgalyje, tai jam dar yra vilties išgyti*.

(337) *Jie [Pcp] mato, kaip liūdnas tavo įstabiujų akių žvilgsnis teka per daiktus ir žmones*.

(338) *Bet šie [Pcp] [žmonės] jos nebemato, nebegirdi, nebežuodžia, nebeužčiuopia...*

(339) *Mes [Pcp] visi tai matom, užuodžiam ir girdim*.

(340) *Šunys [Pcp] užuodžia vieną keistą ir svarbų dalyką [...]*.

(341) *Šunys [Pcp] visada užuodžia bailius ir nepuola stipriųjų*.

Šių veiksmazodžių numatomo kontentyvo [Con] aktantai dažniausiai priklauso negyvų daiktų [-Anim] semantinei klasei:

[Con] –Anim, pvz.:

(342) *Tik staiga aš pamačiau jos veidą* [Con].

(343) *Ji pakėlė galvą ir tiesiai virš savęs **pamatė įnagį** [Con] .*

(344) *Staiga ant jos kaklo **pamačiau papuošalą** [Con] iš mėlynų, geltonų ir žalių plunksnyčių.*

(345) *Persibraukiau ranka ir ant pirštų **pamačiau kraują** [Con].*

(346) *Staiga **pamačiau** rožinį savo lūpdažio **pėdsaką** [Con] ant jo juodos sutanos.*

(347) ***Pamačiau** šiaudų **guolį** [Con].*

(348) ***Pamačiau** aikštelėje tavo **mašiną** [Con].*

(349) *Girdėjau Jį kūkčiojant, **regėjau** iš sielvarto gražomas **rankas** [Con] .*

(350) *Beliko lieptu pereiti į kitą **krantą**, kuri kuo puikiausiai **regėjau** [Con].*

(351) *Pakelėje išvydome didelį **figmedį** [Con] [...].*

Dažnai kontentyvo [Con] semantinei funkcijai būdingos asmenų [Hum] bei abstraktų [Abstr] semantinės klasės:

[Con] Hum, Abstr, pvz.:

(352) *Girdėjau kuo aiškiausiai, kaip **tave** [Con] dabar kad **girdžiu**.*

(353) *Ir staiga aš **pamačiau** per pievą prie manęs besiantinantį **kunigą** [Con] Paulių.*

(354) *O kai atsimerkiau, **pamačiau** keliu ateinantį **žmogų** [Con].*

(355) *Tąsyk taip ir **nepamačiau Povilo Paukštiečio** [Con].*

(356) *Staiga **pamačiau Upę** [Con], kuri šypsojosi ir modama pirštu kvietė mane.*

(357) *Ji vėl **regėjo save** [Con].*

(358) *Taip ir **neregėjau Jono** [Con].*

(359) *Bet niekas **manęs** [Con] **negirdėjo**.*

(360) ***Girdėjau** tik liūdną **girgždesį** [Con], it vėjas varstytų šimtus mažyčių durų nepateptais vyriais.*

(361) *[...] ir net čia mums **girdėjosi** godulingas minios **čepsėjimas** [Con].*

(362) ***Pamačiau** šalto prakaito išpiltą savo **atspindį** [Con].*

(363) ***Pamačiau** vyriškio **siluetą** [Con].*

(364) ***Viską** [Con] **regėjau** pro gelsvai mėlyną jų rūką.*

(365) *Jau **regėjau** vyro **siluetą** [Con].*

(366) *Ak, kad tu žinotum, kokius **vaizdus** [Con] dabar **regiu...***

(367) *Jis **pastebėjo** šią mano **klastą** [Con].*

(368) ***Užuodė** laukinį aistros **kvapą** [Con].*

(369) ***Užuodžiau** cigarečių **dūmus** [Con].*

(370) ***Užuodžiau** nuo atsiskyrėlio sklindantį **kvapą** [Con].*

(371) *Nejaugi ji jau mirusi, jei vis dar alsuoja, tebejaučia tai aštri, tai buką skausmą visame kūne, **užuodžia smarvę** [Con] ir girdi?*

(372) *Mes visi tai* [Con] *matome*.

Pasitaiko ir gyvų būtybių [+Anim] semantinei klasei priklausančių aktantų:

[Con] +Anim, pvz.:

(260) *Niekada tokių [paukštelyčių] [Con] situose kraštuose neregėjau*.

Taigi pojūčius žyminčių veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra tokia:

[Pcp] Hum,

[Con] –Anim, Hum, Abstr, +Anim.

Atlikus visų trijų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų leksinio valentingumo analizę, paaiškėjo, kad visi jie turi skirtingas leksinio valentingumo struktūras. Plg.: *mentalinės būsenos* veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum,

[Con] Abstr, Hum, -Anim;

emocinės būsenos veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum,

[Con] Hum, Abstr,

[Mod] Hum, +Anim, Abstr;

pojūčius žyminčių veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum, +Anim,

[Con] –Anim, Hum, Abstr, +Anim.

Matyti, kad visus semantinius tipus vienija tik percipiento [Pcp] semantinė funkcija, kuri paprastai realizuojama asmenis žyminčiomis leksemomis. Psichinės būsenos būdingos tik žmonėms, todėl nenuostabu, kad jas įvardijantys veiksmažodžiai sakinyje ir reikalauja asmenis žyminčių vardažodžių.

Atlikus tyrimą paaiškėjo dar ir tai, jog percipiento [Pcp] funkcijos aktantai dažniau būna moteriškos giminės (tai rodo visi darbe pateikti pavyzdžiai). Taigi akivaizdu, jog romano autorė rodo moteris esant emocionalesnes, joms labiau būdingos įvairios psichinės būsenos nei romano vyrams. Kita vertus, autorės tikslas romane pavaizduoti keturių moterų — Marijos Magdaličės, M.V, Upės ir Vikos — išgyvenimus, todėl nenuostabu, kad kūrinyje dominuoja tik moterų jausmai.

Aišku ir tai, kad skiriasi visų trijų veiksmažodžių semantinių tipų numatomos kontentyvo [Con] funkcijos leksinė raiška. Pastebėtina, kad aktantai, suponuojami visų percepcijos veiksmažodžių, gali daugiau ar mažiau priklausyti abstraktų [Abstr] bei asmenų [Hum] semantinėms klasėms. Tačiau ne visų percepcijos veiksmažodžių numatomi aktantai gali būti realizuojami gyvų būtybių [+Anim] ar negyvų daiktų [-Anim] leksemomis. Pirmųjų semantinė klasė būdinga mentalinės būsenos ir pojūčių veiksmažodžių numatomiems aktantams (nebūdinga

antrojo semantinio tipo veiksmažodžių lemiamiems aktantams), o antrųjų semantinė klasė — tik pojūčius žyminčių veiksmažodžių suponuojamiems aktantams. Žr. 5, 6, 7 lenteles.

5 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra: percipiento [Pcp] leksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Percipiento [Pcp] semantinės funkcijos aktantų semantinės klasės</i>			
	Hum	-Anim	+Anim	Abstr
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	-	-
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	-	-
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	+	-	+	-

6 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra: kontentyvo [Con] leksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Kontentyvo [Con] semantinės funkcijos aktantų semantinės klasės</i>			
	Hum	-Anim	+Anim	Abstr
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	+	+	-	+
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	-	+
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	+	+	+	+

7 lentelė. *Percepcijos veiksmažodžių leksinio valentingumo struktūra: moduso [Mod] leksinė realizacija*

<i>Percepcijos veiksmažodžių semantinis tipas</i>	<i>Moduso [Mod] semantinės funkcijos aktantų semantinės klasės</i>			
	Hum	-Anim	+Anim	Abstr
Mentalinės būsenos veiksmažodžiai	-	-	-	-
Emocinės būsenos veiksmažodžiai	+	-	+	+
Pojūčius žymintys veiksmažodžiai	-	-	-	-

IŠVADOS

1. Iš Jurgos Ivanauskaitės romano „Ragana ir lietus“ buvo surinkta apie 120 skirtingų percepcijos veiksmažodžių.

2. Visi psichinę būseną žymintys (percepcijos) veiksmažodžiai pagal savo reikšmę sudaro 3 semantinius tipus: *mentalinės būsenos*, *emocinės būsenos* ir *pojūčių*. Gausiausias yra emocinės būsenos semantinis tipas. Galima spėti, kad romano autorė iš visų psichinių būsenų į pirmą vietą iškėlė emocijas, būtent jas ėmėsi atskleisti. Daugiausia dėmesio romane skiriama moterų emocijoms.

3. Atskirų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų analizė padėjo nustatyti jų semantinio valentingumo struktūras (SemVS):

a) mentalinės būsenos veiksmažodžių SemVS: **[Pcp], [Pcp Con]**;

b) emocinės būsenos veiksmažodžių SemVS: **[Pcp], [Pcp Con], [Pcp Con_{Pat}], [Pcp Mod]**;

c) pojūčius žyminčių veiksmažodžių SemVS: **[Pcp], [Pcp Con], [Pcp Con_{Rec}]**.

4. Skirtingų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų semantinio valentingumo struktūros skiriasi nežymiai — paprastai vienos ar kitos papildomos semantinės funkcijos atspalviu. Labiau išsiskiria tik emocinės būsenos semantiniam tipui priklausančio veiksmažodžio *jaustis* SemVS: **[Pcp Mod]**, jos nenumato kiti percepcijos veiksmažodžiai.

5. Atskirų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų analizė parodė ir jų sintaksinio valentingumo struktūras (SinVS):

a) mentalinės būsenos veiksmažodžių SinVS: **[Pcp] Nom, Dat, Acc; [Con] Acc, S, Inf, Gen, pN, Nom, Instr, Part;**

b) emocinės būsenos veiksmažodžių SinVS: **[Pcp] Nom, Dat; [Con] Gen, Acc, S, Instr, Nom, Inf; [Mod] Adj, Nom, Adv;**

c) pojūčius žyminčių veiksmažodžių SinVS: **[Pcp] Nom, Dat; [Con] Acc, S, Gen.**

6. Skirtingų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų sintaksinio valentingumo struktūros skiriasi labiau nei jų SemVS. Iš esmės sutampa tik visų veiksmažodžių numatoma percipiento [Pcp] sintaksinė raiška. Vadinas, percepcijos veiksmažodžių raiška paviršinėje sakinio struktūroje yra įvairesnė.

7. Trijų percepcijos veiksmažodžių semantinių tipų analizė atskleidė jų leksinio valentingumo struktūras:

a) mentalinės būsenos veiksmožodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum, [Con] Abstr, Hum, -Anim;

b) emocinės būsenos veiksmožodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum, [Con] Hum, Abstr; [Mod] Hum, +Anim, Abstr;

c) pojūčius žyminčių veiksmožodžių leksinio valentingumo struktūra:

[Pcp] Hum, +Anim, [Con] -Anim, Hum, Abstr, +Anim.

8. Skirtingų percepcijos veiksmožodžių semantinių tipų leksinio valentingumo struktūros nėra tapačios. Ne visais atvejais sutampa net percipiento [Pcp] semantinės funkcijos leksinė raiška (plg. mentalinės būsenos, emocinės būsenos su pojūčių veiksmožodžių numatoma percipiento [Pcp] realizacija). Tai rodo dar įvairesnę skirtingų percepcijos veiksmožodžių išviršinę raišką.

9. Trims semantiniams tipams priklausančių percepcijos veiksmožodžių semantika skiriasi. Tiesa, tie skirtumai yra labai neryškūs, bet vis dėlto išvelgiami.

10. Percepcijos veiksmožodžiai skiriasi vieni nuo kitų būsenos pobūdžiu. Tai rodo skirtingos jų semantinė, sintaksinė ir leksinė struktūros.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Arbeit analysiert man perception Verben Semantik in dem Roman „Die Hexe und der Regen“ von Jurga Ivanauskaitė. Sie sind in der litauischen Sprachwissenschaft getrennt noch nicht untersucht. Semantik von Verben ist von der semantischen, syntaktischen und lexischen Valenz begründet.

Es ist bekannt, dass die Bedeutung des Verbs von der semantischen Funktionen abhängig ist. Die perception Verben gehören zu eine aus zwei Grobklassen — zu den Zustandsverben. Diese perception Verben Klasse bilden 3 noch kleinere semantische Typen: 1) mentalischer Zustand Verben, 2) emotionischer Zustand Verben, 3) Empfindung Verben. In dieser Arbeit strebt man danach die Unterschiede der Bedeutung von perception Verben, die verschiedene Funktionen im Satz entscheiden, festzustellen. Diese semantische Forschung wird besser semantische Eigenschaften, verschiedene semantische Typen von perception Verben, die gesonderten semantischen Funktionen entscheiden, zeigen.

Die perception Verben entscheiden diese semantische Funktionen: der Perzipient [Pzp] — eine semantische Funktion des Trägers von psychischen Zustand; der Kontentiv [Con] — eine semantische Funktion des Inhalts von Zustand; der Modus [Mod] — eine semantische Funktion der Weise.

Eine Perception Verben semantische Valenz Struktur ist auf die Bestimmung von semantischen Funktionen und seinen Sammlungen begründet.

Die Perception Verben syntaktische Valenz Struktur entscheidet eine Bestimmung, in welchen grammatischen Wortformen die semantischen Funktionen im Satz realisiert werden können.

Eine Perception Verben lexische Valenz Struktur ist auf die Bestimmung begründet, für welche Lexeme (jenseits Bedeutung) die semantischen Funktionen charakteristisch sind.

Der Perzipient [Pcp] ist als Substantive oder ihre Entsprechungen im Nominativ, Dativ, Accusativ im Satz umsetzbar und bezeichnet die Person und manchmal Lebewesen.

Der Kontentiv [Con] ist im Satz als Substantive oder ihre Entsprechungen im Accusativ, Genetiv, Dativ, Nominativ, Instrumental, Infinitiv, Partizip, syntaktischen Konstruktionen im Satz umsetzbar und gehört zu den semantischen Klassen von Personen, Abstrakten, Lebewesen und leblose Dinge.

Der Modus [Mod] wird durch Adjektiv und Adverb ausgedrückt.

LITERATŪRA

1. AMBRAZAS, V. Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius, 1986, Nr. 25, p. 4—44.
2. DLKG — *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
3. DRUKTEINIS, A. Sintaksinė semantinė veiksmažodžio požymių vertė. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, p. 23—31.
4. DRUKTEINIS, A. Predikato substantyvėjimas ir sakinio semantinės struktūros pakitimai lietuvių kalboje. *Prace Baltystyczne 3*. Warszawa, 2006, p. 188—193.
5. GELUMBECKAITĖ, J. *Linksnų ir prielinksnių konstrukcijų sintaksė Jono Bretkūno Biblijos Evangelijoje pagal Luką*. Opera linguistica Lithuanica 1, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, p. 296.
6. GENIUŠIENĖ, E. Lietuvių kalbos veiksmažodžių sintaksinė klasifikacija. *Kalbotyra*, T.22 (1), 1971.
7. GREEDA, S. Apibrėžtumo/neapibrėžtumo požymių opozicija veiksmažodžių konstrukcijose su daiktavardžiu. *Kalbotyra*, 1979, T. 30 (1), p. 32—38.
8. JAKAITIENĖ, E. *Leksinė semantika*. Vilnius, 1988.
9. KRINICKAITĖ, S. Lietuvių kalbos objektinių veiksmažodžių semantika. *Lituanistica*, 2003, Nr. 1, p. 53—61.
10. LABUTIS, V. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
11. LABUTIS, V. *Valentingumas — semantiniai vaidmenys — sintaksinė sakinio struktūra*. Tarptautinės baltistų konferencijos tezės. Vilnius, 1985.
12. LKE — *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidyklos institutas, 1999.
13. LKG — *Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1976, t. 3.
14. SERVAITĖ, L. Lietuvių kalbos leksiniai statyvai. *Kalbotyra*, 1984, T. 35 (1), p. 77—85.
15. SIRTAUTAS, V.; PETKEVIČIENĖ, R.; GREEDA, S. Veiksmažodžio semantika ir žodžių junginio struktūra. *Rinktiniai kalbotyros straipsniai*: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 231—250.
16. SLIŽIENĖ, N. Lietuvių kalbos veiksmažodžių valentingumas ir sintaksinė klasifikacija. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius, 1986, Nr. 25, p. 45—96.
17. SLIŽIENĖ, N. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. Vilnius, 1994, Nr. I, 1998, Nr. II (1), 2004, Nr. II (2).

18. ŠUKYS, J. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*. Kaunas: Šviesa, 1998, p. 599.
19. TEKORIENĖ, D. Sintaksinė semantika, jos nagrinėjimo metodai ir žodžių junginių semantikos problemos. *Kalbotyra*, 1982, T. 33 (1), p. 132—139.
20. VALECKIENĖ, A. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
21. VALECKIENĖ, A. Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius, 2000, Nr. 62, p. 66—104.
22. CHAFE W. L. *Meaning and the structure of language*. Chicago; London: Univ. Chicago press, 1971. Vertimas į rusų kalbą: ЧЕЙФ У. Л. *Значение и структура языка*. Москва, 1975.
23. EAGLES96–Verb Semantic Classes. <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/rep2/node7.html>. Linguistic aspects of lexical semantics. <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/rep2/node3.html>.
24. FILLMORE CH. *The case for case // Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart, Winston, 1968. Vertimas į rusų kalbą: ФИЛЛИМОР Ч. *Дело о надежде // Новое в зарубежной лингвистике*, вып. X. Москва, 1981.
25. HALLIDAY, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. Sec. Ed. London, New York, Sydney, Auccland, 1994.
26. HELBIG, G. *Probleme der Valenz und Kasustheorie*. Tübingen: Niemeyer, 1992.
27. SEEED, J. I. 2003: *Semantics*, second edition, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers, p. 78.
28. ŠARKA, G. [Шарка, Г.] Системные связи лексико-семантической группы глаголов передвижения. *Leksikos ir sintaksės klausimai*. Šiauliai, 1974, p. 90—95.
29. TESNIÈRE, L. [Теньер, Л.] *Основы структурного синтаксиса*. Москва: Прогресс, 1988.
30. ТЕСТЕПЕЦ, Я. Г. Введение в общий синтаксис. Москва, 2001.
31. VALEIKA, L. *An Introductory course in semantic syntax*. Vilnius, 1998.
32. VAN VALIN, R. D. *An Introduction to Syntax*. Department of Linguistics, University at Buffalo, The State University of New York, 2001.
33. VAN VALIN, R. D. *Syntax. Structure, Meaning and Function*. State university of New York at Buffalo, 1997.

ŠALTINIS

1. IVANAUSKAITĖ, J. *Ragana ir lietūs*. Vilnius: Vaga, 1993.

SUTRUMPINIMAI

A	— agentas (veiksmo atlikėjo funkcija)
Acc	— galininkas
Abstr	— abstraktusis dalykas
Adj	— būdvardis
Adv	— prieveiksmis
+Anim	— gyva būtybė
-Anim	— negyvas daiktas
Dat	— naudininkas
Gen	— kilmininkas
Hum	— asmuo
Inf	— bendratis
Instr	— įnagininkas
Con	— kontentyvas (turinio funkcija)
Con _{Pat}	— kontentyvas su patiento atspalviu
Con _{Rec}	— kontentyvas su receptyvo atspalviu
Mod	— modusas (būdo funkcija)
Nom	— vardininkas
Part	— dalyvis, padalyvis (arba jų konstrukcijos)
pN	— prielinksninė konstrukcija
Pcp	— percipientas (psichinės būsenos turėtojo funkcija)
P	— patientas (būsenos turėtojo funkcija)
Rec	— receptyvas (semantinė funkcija, žyminti pojūčiais suvokiamas būsenas)
S	— subordinuotas (dažniausiai šalutinis) sudėtinio sakinio dėmuo

PRIEDAS

8 lentelė¹⁹. Sakinio sintaksinės ir semantinės struktūrų elementai

Nr.	Sintaksinė (gramatinė) struktūra (lygmuo)		Semantinė struktūra (lygmuo)	
	<i>Elemento pavadinimas</i>	<i>Reikšmė</i>	<i>Elemento pavadinimas</i>	<i>Funkcija</i>
1.	<i>Veiksmažodis / Tarinys</i>	Kalbos dalis, išreikšta tam tikra žodžio forma, įvairiais ryšiais (prijungiamuoju, tarpusavio priklausymo, sujungiamuoju) susijusi su kitomis. Sakinio dalis, realizuojama įvairiomis veiksmažodžio formomis.	<i>Predikatas</i>	Tam tikras požymis, priskiriamas argumentui.
2.	<i>Daiktavardis / Veiksnys</i>	Savarankiška kalbos dalis, išreikšta tam tikra žodžio forma, su veiksmažodžiu susijusi tarpusavio priklausymo ryšiu. / Sakinio dalis, realizuojama vardažodinių formų vardininku.	<i>Argumentas / Aktantas</i>	Tam tikras apmąstomas dalykas, išreikštas leksema, jam priskiriamas požymis. (Aktantas — leksema išreikštas argumentas su nusakyta semantine funkcija.)
3.	<i>Subjektas</i>	Dvinario sakinio sudaromasis elementas, susijęs su predikatu abipusio priklausymo ryšiu ir žymintis veiksmo atlikėją arba būsenos patyrėją.	<i>Subjektas</i>	Atitinkantis semantines funkcijas, tačiau aukštesnio laipsnio, vienetą.
4.	<i>Paviršinis linksnis</i>	Morfologinė vardažodžių, įvardžių ir dalyvių kategorija, išreikšta tam tikra žodžio forma.	<i>Gilumos linksnis (semantinė funkcija)</i>	Reikšminis santykis tarp predikato ir aktantų, kurį (santyki) lemia pats predikatas.

¹⁹ Lentelės duomenys pateikiami, remiantis Ambrazu (Ambrazas 1986: 6—36); Valeckiene (Valeckienė 1998: 19); Sližiene (Sližienė 1994: 18), Tekoriene (Tekorienė 1982: 135—136), *Lietuvių kalbos enciklopedija* (LKE 1999).